

SORICA, NJENE VODE IN ŽIVLJENJE OB NJIH

Razne podatke so mi posredovali domačini: Čufer Peter – Čufrov, Dakskobler Jože – Boštjanov, Egart Janez st. – Tolarjev, Egart Janez st. – Kemperlov, Fajfar Franc – Štodlarjev, Frelih Anton – Hošplarjev, Frelih Ivan – Kejžarjev, Grohar Polde – Fidlerjev, Gaser Vika – Drabončeva, Gartner Rafko – Torkarjev, Golja Franc – Martinov, Kejžar Milan – Fidlerjev, Kejžar Stanko – Gajžlarčkov, Kejžar Franc – Petrov, Koder Rozalija – Kovdrova, Štraus Marjan – Krištanov, Tavčar Rudi – Šimnov, Valentinčič Lojze – Egartov in Zgaga Janez in Rudi – Zgagova.

Za sodelovanje se vsem najlepše zahvaljujem.

UVOD

Da bi bolje spoznali povodje soriških vodotokov, na začetku prispevka podajam razvoj pokrajine v zemeljski zgodovini. Poleg vremenskih razmer in tektonskih sil je imela voda odločujočo vlogo pri nastanku današnje podobe pokrajine.

Naši predniki so pri naselitvi ob koncu trinajstega stoletja izbirali sončne, po možnosti zavetne lege, s studenci pitne vode in potokom, ki je ob jesenskih in pomladanskih vodnih viških poganjal vsaj vodno mlinsko kolo.

Ledinska imena opozarjajo na nekatere krajinske posebnosti. Če se peljemo po Selški dolini, bomo pri opazovanju pobočij opazili, da je zgornji del položnejši. Na neki točki se nagib lomi in se strmo prevesi v dolino. Posebno v zgornjem delu doline bomo ugotovili izredno razčlenjenost in bogastvo reliefnih oblik.

Veliko padavin, razporejenih skozi vse leto, in ugodni vpliv mediterana zagotavlja prostoru veliko gozdnatost. Človek je s pridobivanjem obdelovalnih površin in še posebno s pašo opustošil bukove gozdove. Na zgornji gozdni meji je skrčil varovalni gozd – tako imenovano subalpsko bukove, ki je posebnost Škofjeloškega hribovja. Po franciscejskem katastru iz leta 1830 so v katastrski občini Sorica in Danje prevladovala negozdne površine. Danes jih je le še dobrih 20 %.

Nižje lege nekdanjih pašnikov so zaraščene z smreko v razvojni fazi drogovernjaka, ki je posebej občutljiv za škodo, ki jo povzroča jelenjad. Previsok stalež jelenov je porušil biološko ravnotežje. Škoda dolgoročno ogroža zdravstveno stanje gozdov.

Krivična meddržavna rapalska meja iz leta 1920 je pustila v prostoru velike sledi. Na Koru stoji nekdanja italijanska kasarna, danes je namenjena ovčji staji. Po grebenu Moži-Lajnar so razporejeni številni betonski bunkerji. Prave utrdbe najdemo ob prevalu na Petrovem Brdu. Na Poreznu je nekdanja kasarna ovčja staja, druga pa je preurejena v planinsko koč. Nasproti italijanski je bila zgrajena Rupnikova linija. Na grebenu Binteke se nizajo številni bunkerji. Obe liniji utrdb postajata zanimivi v turistični ponudbi.

Skrozi gradivo prispevka se prepletajo moji spominski utrinki iz vaše idilike.

RAZVOJ POKRAJINE

V pliocenu (1,8–6,0 milj. let) je bilo pri nas tropsko podnebje, ki je segalo visoko proti severu. Značilnost tropskega podnebja je visoka temperatura, veliko padavin in bujno rastlinstvo. Dogajali so se podobni geomorfološki procesi, kot se v tropih odvijajo še danes. Prevladuje zniževanje in uravnavanje pokrajine. Kemično prepeprevanje je intenzivno. Niso redki primeri, da je na kamniti podlagi deset in več metrov preperelin. Naraščajoče vode odplakujejo droben material, vode postajajo kalne, zasičene z blatom in niso sposobne globinske erozije. Material vode postopno odlagajo in tvorijo izravnave, ravni.

V pliocenu je nastala tako imenovana pontska ali panonska izravnava oziroma pontski ali panonski ravniki. Na izteku pliocena je prišlo do spremembe klime. Ohladilo se je. Izmenjavala so se obdobja hladnega in toplejšega vremena. Zaradi temperaturnih razlik so kamnine fizično razpadale v manjše in večje kose, v grobi grušč, ki je po zakonitosti gravitacije polzel po pobočjih. Grušč je zajela voda, odnašala ga je in z njim pospeševala globinsko erozijo. Podobno kot so sledila obdobja nižjih in obdobja višjih temperatur, so se izmenjavale globinske in bočne erozije. K povečani, posebno globinski eroziji, so prispevale svoje tudi tektonske sile. Ko so se hribine dvigale, so vodni tokovi dobili večji strmec in s tem večjo energijo za globinsko delovanje. Z bočno erozijo se je istočasno odvijal proces nasipanja, nastajanja postpanonskih uravnjav.

V naslednjem obdobju t. j. v pleistocenu, trajalo je od 0,1–1,8 milijona let, so se klimatske razmere zaostrele. V Evroaziji in v Severni Ameriki je nastala poledenitev.

Nad 1300 m nadmorske višine je bil večni sneg. V Alpah so nastale velike količine ledu. Poznamo soški ledenik, segal je mimo Mosta na Soči. Bohinjski ledenik z debelino čez 500 m je napolnil Radovljiško kotlino. Led je v zadnji ledeni dobi polzel čez sedlo Soriške planine, v dolino Sore, pa tudi čez Perštongo v Danjarsko grapo. Zaradi ekstremnih temperatur so nastajale velike količine grušča. Voda je z njim zasipala doline. Mali vodotoki

Soriški rob

so ustvarili velike vršace, na katerih so nastala naselja Zali Log, Češnjica, Selca. Ob nasipavanju je prišlo tudi do bočnega vrezovanja, kar vidimo na primerih Selškega in Bukovškega polja.

Ostanke panonske izravnave na soriškem ozemlju najdemo na višini okrog 1100 m. To so: torkarski pomol, Štomanteke, Eken, Hobmeke, pomol nad Lanarekom, Negelnov Žbont in pomol na grebenu Petrovo Brdo-Lajnar. Pokrajina je s svojimi vodotoki padala proti vzhodu, v smeri Lubnika. Na desnem pobočju doline imamo ostanke takratne pokrajine v davških, martinjvrharskih in rovtarskih policah in grebenih. Na levih pobočjih najdemo ostanke izravnave v prtovškem pomolu (nižji nivo), nad Železniki, v Hribih nad Rudnim, v Dražgošah, na Sv. Mohorju in v Hrastniku.

Da bi izračunal volumen erudiranih hribin, ki jih je voda odplaknila mimo Podrošta, sem soriški prostor razdelil na sekcije in po delih računal kubaturo. Izračun je pokazal, da je voda odplavila iz prostora 4,8 milijard m³, ali letno 1200 m³, oziroma dnevno 3,3 m³ erodiranih hribin. Podrošt danes leži 575 m pod nivojem pontskega ravnika, razvodje med Črnim in Jadranskim morjem na Petrovem Brdu pa 175 m.

Po Svetozarju Ilešiču je v Poljanski dolini devet sistemov postpanonskih izravnav, v Selški dolini pa te izravnave niso tako očitne. Prvi poljanski nivo ustreza v Sorici izravnava na višini 870–880 m. Po dolini se nivo nadaljuje na policah kmetij med Zalim Logom in Železniki (Žbontar, Pučar), v spodnjem delu doline v Topoljah in na Stirpniku na višini 720m–740 m, na Lavtarskem vrhu in Križni gori na višini 720 m. Drugemu nivoju ustrezajo lokacije v Sorici na višini 800m–830m, v Kališih in Topoljah na višini 680 m, v Mlakah in Rantovšah na višini 690 m, na Sv. Tomažu in Caverni 660 m. Tretjemu nivoju v Sorici odgovarja višina 730–740m, v spodnjem delu pa pod Stirpnikom in Sv. Tomažem višina 610–620 m.

Drugi izravnave v Selški dolini niso našli.

Lokacije prvega nivoja v soriškem prostoru so: Štomant 950 m, greben Rotke-Formeke-Holck-Košta-Gožel 950 m, Zadenjtolarjev Keple 920 m, Martinov pomol v Geblarjih 930 m in Plašajt 920 m (višji nivoji), Štomant 870 m, ravenski pomol 880 m, Ravtek-Rajterpigel 880 m, Pajbelc 870 m in Roštov grič 880 m. Lokacije drugega nivoja so: Štomant 800 m, danjarski pomol 810 m, Keple-Groba-Rigel, Keple-Žbont-Žetel 800 m, Štodlarjev pomol 830 m, Juranžeke 830 m, Bolbežgroba 830 m in Geblarji, greben zahodno od Martina 830 m. Ostanke tretjega nivoja so: Štomant 730 m, Majenžeke 740 m, Kelnarji 740 m in Trečkeke 730 m.

Najizrazitejši ostanek panonskega nivoja je planota Jelovica, ki sicer leži nekaj sto metrov nad ostanke izravnave, ker so jo zemeljske sile dvignile. Čez plato tečeta dve prelomnici, ki delita površino na tri dele. Vsak del se je dvignil ločeno in različno

Torkarska grapa

visoko, zato planota deluje neenotno. Ratitovec so tektonske sile narinile iz platoja. Pri narivu je zaradi visokih temperatur prišlo do spremembe kemijskega sestava kamnin. Iz dachsteinskega apnenca je nastal dolomitizirani apnenec. Okameneli ostanki morskih bitij so se stopili, zato v južnih stenah ni fosilov.

Kot rečeno, so vode panonske pokrajine tekle tako kot danes, proti vzhodu. Sora je v srednjem pliocenu tekla čez Križno goro in se zlivala direktno v Savo. Sava je v srednjem in še tudi v zgornjem pliocenu tekla od Podnarta naravnost proti jugu. Ostanek njene doline je ohranjen v sedlu med Šmarjetno goro in Sv. Joštom. Kasneje se je Sora prebila skozi Sotesko. Hudourniška Kokra je poglobljala svojo strugo. Vode Save so postopoma našle pot do nje. Izoblikovala se je nova struga, po kateri teče Sava še danes.

V Ljubljanski kotlini je v mlajšem terciarju nastala globoka udorina, ki so jo vode zasipale s prodom, še posebno v ledeni dobi.

Z vsakim naslednjim postpanonskim ravnikom je bila pokrajina bolj podobna današnji.

SPLOŠNE ZNAČILNOSTI POVODJA

Ledinska imena

Svet v zgornjem delu Selške doline je izredno razčlenjen z grapami in grapicami, z dolinami in dolinicami, z grebeni in grebenčki. Ta pestrost oblik je našla odmev tudi v ledinskih imenih. Del levega pobočja Nidrske grape se imenuje Palentnik. Ime sem prevedel kot valoviti svet. Pozneje sem v grapi iskal lokacijo. Po stezi sem se vzpenjal na južnem pobočju Gožla. Pot me je vodila z grebena v dolino in spet na greben itd. Naštel sem pet grebenov in štiri doline. Ugotovil sem, da Palentnik res pomeni valoviti svet, svet grebenov in dolin. Drugi, podoben primer sem našel pri Trojarjih. Pod cesto Zg. Danje-Zabrdo so bile nekdane trojarske njive z imenom Cilintovle – deljena dolina. Trojarski svet meji na zgornjedanjarskega z dominantnim grebenom Reštle, z zabrskim pa z grebenom Eken. Med obema grebenoma je velika dolina, ki je deljena s štirimi manjšimi grebeni. Trojarski njivski in travniški svet sestavlja šest grebenov in pet dolin. Poznamo še Cilinkovl in Cilinšeter. Pod Cilintovlom so senožeti, imenovani Siraržajta – različne strani. Vsaka dolina ima dve nebesni strani.

Ravenska grapa

Ko se peljemo po dolini in opazujemo pobočja, ugotovimo, da nimajo enakomernega nagiba. Od vrha navzdol je naklon položnejši, na neki točki se niveleta lomi in od tod je strmec večji.

Različna nagiba na pobočjih sta posledica bočne in globinske erozije. V mlajši geološki dobi je bila globinska erozija intenzivnejša, posledica je večji strmec pobočja. Fenomen raz-

ličnih nagibov je posebej izrazit v zgornjem delu Selške doline, kjer prevladujejo na erozijo občutljive kamnine. Na levem pobočju Sore, pod grebenom Keple - Žetel, je lom nagiba očiten. Ledinsko ime ob prelomu je Cefe - globina, globočina. S preloma gledamo po strmini navzdol, na dnu vidimo strugo Sore. Drugi primer imamo na Torki. Vzhodno pobočje Grebel vrha se v višini, kjer se začne Binkov pomol, lomi in se strmo spusti v dolino hudourniškega Plenshaka. Na mestu preloma je ledinsko ime Cepe - globina, globočina. Prava globočina, saj pobočje pada skoraj v previsu 500 m globoko v grapo.

Zadnje večje spremembe oblikovanja soriškega sveta je povzročil ledenik iz pleistocena. Bohinjski ledeniški krak se je pri polzenju čez sedlo Soriške planine obogatil z ledom, ki je prihajal s pobočij Možica, Lajnarja, Dravha, Črnega vrha pa tudi z grebena Danjarske planine. Z Dravha in Lajnarja je led drsel tudi po Globoki grapi v Štoublgroub in po Bogšribi v Štodlarjevo grapo. Na ostankih ledeniške groblje imamo naslednja ledeniška imena: Žont, Korhpigel, Termavn, Mavrah, Kemperlov Kejvele, Keržarjev, Tecnov, Gosarjev, Gajžlarjev, Kemperlov, Fidarjev in Koštnarjev pigele in Žlehtgort.

Podnebje in vodnatost

Največ padavin imajo kraji ob bohinjskem grebenu in okolici Porezna. Količina padavin presega 2000 mm, razporejene so skozi vse leto z jesenskim in pomladanskim viškom. V hribovitem svetu je klima surova, ublažena z vplivom mediterana.

Selška Sora ima 8 m³ povprečnega pretoka (Poljanska Sora 12 m³ na sekundo). Zadnje večje poplave na Selškem so bile 1. novembra 1990. Voda je takrat odnesla most na regionalni cesti v Železnikih. Uničenih je bilo 52 ha kmetijskih in 423 m² stanovanjskih površin. Skupna škoda v takratni občini Škofja Loka je bila 54 % letnega družbenega proizvoda občine. Največje poplave v dvajsetem stoletju so bile na Loškem leta 1926. Sora je dosegla na Suhi 728 cm. Zemeljski plazovi so popolnoma uničili 19 stanovanjskih hiš, 18 gospodarskih poslopij, 7 žag in 6 mlinov. Bilo je 10 smrtnih žrtev.

Človekov vpliv na gozdove

Človek je krčil gozdove za pridobivanje obdelovalnih površin in pašnikov. Krčil je varovalni bukov gozd, ki uspeva na višini 1350 do 1550 m. Bukev je kratke, krivenčaste rasti in doseže le 10 m–15 m višine. Gozd je gospodarsko nepomemben in ima izreden estetski učinek. V verzelastem sklepu cveti bogata podrast. Konec junija, ko cveti rododendron, je ta ob poti čez Pečano prava paša za oči.

Geblarje

Prav na Danjarski planini, ko sem hodil skozi sestoje skrivenčastega bukovja, se mi je porodila ideja o zbiranju skulptur, ki jih gozd ponuja. Prvo sem našel ob stezi blizu Morntršta. Zgornji del debla debeline okrog 15 cm je bil odlomljen. Na preostalem delu sta bili v deblu dve votlini – izpadli suhi veji – kot oči. Tam kjer naj bi bil nos, je bila še živa navzdol obrnjena veja in pod njo velika izpadla grča kot usta. Odrezal sem del debla, ga doma nekoliko obdelal in imel sem pravo masko ali stršilo. Do danes se mi je nabrala cela zbirka: raca z Roncstroša, palček z Loha, dinozavrček s Štompoha, maršovček s Porezna, pastir z Dravha in praptica s Podlajnarnja. Zbirati sem začel tudi kamnite skulpture. V zbirki imam ubedo z Ratitovca, fantka in raco s Štompoha in pastirja izpod Lajnarnja. Liki nastopajo v pravljici, ki se imenuje »Svet pod Ratitovcem«.

Za potrebe paše so krčili gozdove tudi v nižjih legah. Po franciscejskem katastru je bilo v katastrski občini Sorica in Danje 29 % pašnikov, gozdov je bilo 43 %, travnikov in sadovnjakov 22 %, njiv 5 % in ostalo 1 %. Prevladovala so negozdne površine. Danes so ti pašniki zaraščeni s smrekovim drogovnjakom. Sestoje ogrožajo jeleni, ki lupijo dreve iz potrebe po taninu. Da je bilo pašništvo močno razširjeno, pričajo številna ledinska imena: Kurošt, Garoš, Zarošt, Rošt, Reštle, Kovlošt, Rešlanar, Kajarošt, Roncstrošt, Murntrošt, Kužloht, Bideržloht, Cigenžloht, Kicrekele, Kiclehle in Gosadera.

Pridobivanje obdelovalnih površin in pašnikov na račun gozda je bilo življenjska nuja, izražena v skrbi za preživetje. Naj to borbo za hrano prikažem na primeru soriškega hišarja. Običajno je imel nekaj zemlje, vendar premalo, da bi prehranil kravo in prašiča, ki sta mu zagotajala preživetje. V najemu je imel praviloma nekaj košenin, zeljnik in po možnosti kako njivico. Erblarji so imeli košenine v Kejžarjevem Ravtu, zeljnik na Kerži, njivico pa kjer je bila na razpolago. V času košnje je bilo treba najprej odslužiti najemnino pri kmetih. Košnja se je zavlekla tudi zaradi zamudnega spravila sena. Vsega smo znosili na glavi v tako imenovanih butarah, ki so soriška posebnost. Običajno je sena primanjkovalo, zato so ženske z otroki smukale bukovo listje v Keržetolu. Starejši vaščani še pomnijo, da so listje smukali tudi na Paklonu ali na Bolbežgrobi in na Majanžeku. Ženske so s koši hodile tudi po »žbajnah« – krmo za prašiče. Spomnim se, da smo otroci z mamo šli v soriške robe po travo. Po nekaj urah smo se vračali s polnimi koši. V jeseni, ko je bil pod poln dišečega sena, v kevdru pa so bili polni pogradi krompirja, pese in repe, sem bil najboj zadovoljen človek na svetu.

Agrarna skupnost je hišarjem in bajtarjem, ki niso imeli dovolj gozdov, dovolila sečnjo bukovine na pašnikih. Pašni odbor je s sečnjo preprečeval zaraščanje pašnikov, mali posestniki pa so prišli do prepotrebnih drv za ogrevanje. Spomnim se primera, bilo je že med vojno, ko smo sekali drva za Soriškim robom, na pobočju Movže-Kejvele. Drva smo najprej s samotežnimi sanmi spravljali na Rob. Zaradi protivzpona sem imel na saneh le nekaj »špevt« – cepanic. Na robu smo malicali. Bilo je tako mraz, da sem imel zmrznjene čevlje. Usnje je bilo trdo kot rog. Čevlji so imeli na petah podkovice z »grifami« - oprijemki. Te čevlje hranim še danes. Naslednja faza je bilo spravilo do Korhpigla. Pot skozi Rob je bila ledena. K sreči je bil zunanji kamniti rob poti dovolj visok, pot je bila kot proga za bob. Zaradi ledene in strme poti smo pretežni del tovora naložili v pse (pes pomeni snop okroglic in cepanic, povezan z

verigo in pripet na opleni). Praviloma smo imeli skozi Rob po dva psa, ki sta se vlekla po tleh in tako upočasnila spust. Po potrebi smo na krivino sani pripeli še rajs. Rajs je konec verige z debelimi, robotimi členki. Od Roba naprej – skozi Tor je bila pot položnejša. Dobršen del drv smo naložili na sani. Pes je bil majhen, v rezervi je bil še vedno rajs.

Vajgroben

Ko mi uhaja spomin nazaj, na čas zimskega spravila drv, se spominjam soriškega originala Martovega Tončka, že ostarelega možaka, visokega, osivelega, že nekoliko sklonjenega. S sanmi na ramenih je ubiral pot proti Robu, v počasnem enakomernem ritmu. Mi mladi smo spočetka omalovažujoče gledali Tončka in njegove kratke in počasne korake. Na začetku poti smo se zagнали navzgor, a smo se kmalu upehali, naša vihravost je popustila. Tončkov počasni tempo je bil neomajen. Na Robu je bil pred nami. V mlajših letih

je bil Tone gozdni delavec. Bil je cenjen mojster za izdelavo lesenih riž za spravilo lesa. Izražal se je na poseben način. Pri pogovoru je izpuščal imena stvari zaradi racionalnosti, bolj verjetno mu je začel šepati spomin. Primer: Podaj mi tisto poleno, da bom z njim zategnil verigo. Tone bi rekel: »Podaj mi tisto one (z roko bi pokazal na poleno), da bom z onegarčkom zonegal one« (in pri tem z naklonom glave pokazal na verigo). Ko je bil še mlajši, je rad nasprotoval mnenjem sogovornikov. Nekoč je poslušal pogovore o vremenu. Prisotni so bili enotnega mnenja, da vleče jug. Tonček se oglasi: »Ge- ge, to ni jug, to je sever, ki je včeraj vlekkel dol, danes pa se vrača, ge-ge«. Imel je navado, da je uporabljal refren ge-ge.

VODOTOKI S POVODJI

Zadnja Sora s pritoki

Zadnja Sora izvira na pobočju Podlajnarja, nad Petrovim Brdom. Nad Pohmanom se razcepi v dva kraka, ki se navzgor po pobočju razmikata. V višini izvirov, na višini 950 m, sta kraka razmaknjena 350 m do 400 m. Nad pobočno vlako, ki se odcepi od ceste Petrovo Brdo-Sorica, so kamniti ostanki nekdanje Klemenove hiše. Na katastrski karti iz leta 1860 je vpisan lastnik Miha Koder. Še danes je ob razvalinah košenina z nekaj sadnimi drevesi. Senožet je segala visoko v greben. Le-ta je zaraščen s smreko in macesnom. Ob stezi, ki se vzpenja po grebenu, so še ostanki bodeče žice, izpred vojne. Ko sem naletel na pravo utrdbo, mi je bilo jasno, zakaj je na grebenu bodeča žica. Bunker je okroglega tlorisa, premera 12 m, vkopan v pobočje. Debelina zidu je 2 m, zunanje dimenzije strelnih odprtín pa so: širina 2,5 m in višina 2,0 m.

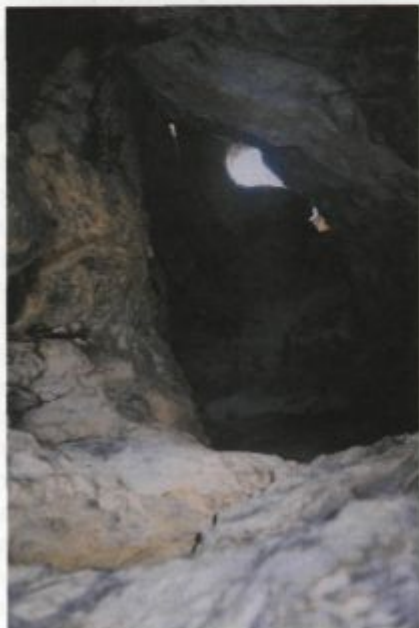
Po pobočju se med obema krakoma dviga vlaka. Ob njej je betonska zgradba – razbremenilnik vaškega vodovoda, ki so ga zgradili že Italijani. Vlaka doseže višino izvirov in se povzpne na razvodni greben med Črnim in Jadranskim morjem. Povezana je z mulatero. Ta se zahodno od razvodja serpentinasto dviga proti Lajnarju. Ob njej so markacije za Lajnar – navzgor in za Porezen – navzdol.

Po grebenu razvodja med levim krakom Sore in njenim pritokom Rajterpohom je speljana vlaka. Na koncu se v ridah dvigne do odprtega betonskega zajetja. Nad zajetjem se levi krak razcepi. Izvira sta pod skalnatim previsom. Struga levega kraka je globoka, bregova sta strma in neprehodna.

Čez sedlo na Petrovem Brdu je že v srednjem veku šla pomembna trgovska pot iz Furlanije do Škofje Loke in naprej proti vzhodu. Prelaz je bil varovan z leseno utrdbo na levem pobočju Zadnje Sore. Številni italijanski bunkerji pričajo o pomembnosti petrobrdskega prevala.

Omeniti moram svetolucijsko kulturo iz petega stoletja pred našim štetjem. Na Mostu na Soči je bilo tedaj naselje, po velikosti enako današnjemu. V njem je bila ulica obrtnikov z delavnicami, v katerih so izdelovali predmete predvsem iz železa. Železo so pridobivali na bohinjski strani in ga tovorili čez vrh Bače in po Baški grapi do delavnic. Presežke železa so odpremljali v Norik za potrebe Rimljanov. Obstaja verjetnost, da so železo, pridobljeno na Štalci (greben med Češnjico in Kališami), tovorili po poti čez Petrovo Brdo do znanega potrošnika na Mostu na Soči.

V zadnjih desetih letih je bilo Petrovo Brdo priča zanimivemu dogajanju. Čez prelaz se je v Baško grapo razširila jelenjad. Lovska družina Petrovo Brdo je imela pred desetimi leti v svojem lovišču registrirane prve jelene. V letu 2003 je bil plan odstrela 30 glav. Zaradi prenaselitve na Selškem se je jelen širil na nove prostore.

Rudniški rov na Lajnarju

Rajterpoh se priključi Sori na mestu, kjer jo je prečkala rapalska meja in je bila med osamosvojitveno vojno postavljena cestna zapora. Petstopenetdeset metrov nižje je stala nekdanja carinarnica. Stavba je preurejena v vikend. Ob vikendu se v Soro zliva potok brez imena. Med obema pritokoma se ob cesti zaključuje pobočje Pajbelca. Ob izlivu Paklonske grape se na cesto priključi pot, ki preko Paklona povezuje Soro z Zadnjo Soro.

V pobočje Geblarjev se odcepi cesta k Martinu oziroma do grebena Štoleka. Na cesti je vezan sistem vlak. V devetnajstem stoletju so tu prevladovali travnate površine. Na senožetih je bilo trinajst senikov. Lastniki senikov so bili: Sprednji Tolar, Geblar (dva senika), Mart, Tolc 2, Zgornji Štentlar 2, Šimc, Rabovc, Dolinar, Šorl in Ekar. Z opuščanjem koš-

nje so se površine postopoma zaraščale s smreko. Danes prevladujejo smrekovi debeljaki. Geblarji imajo dva vrha dvojčka: Šorto z višino 982 m in brezimni vrh s približno enako višino. Omenili smo že leseno utrdbo na levem pobočju Sore. Ime Kaštel, ki se tu pojavlja, je prav ta utrdba, ki je bila po mojem prepričanju locirana na anonimnem vrhu. Vrh sam je izravnán v manjši plato. Jugovzhodna, položnejša stran po figuraciji terena daje podobo ostankov obrambnega jarka.

Krištan iz Spodnje vasi je v petnajstem stoletju odstopil zemljišče za gradnjo cerkve. V zamenjavo za odstopljeno parcelo je dobil srenjski svet v Geblarjih, z osrednjim delom, imenovanim Šenejben (ime ni več v uporabi). Krištan je na ravnici zgradil stanovanjsko hišo. Ko je domačijo prepustil sinu, se je sam preselil v Geblarje. Zadnji je v hiši živel Miha Frelih z družino. Temu predelu domačini pravijo pri Mihi ali na Kaštelu. Na nekdanjo domačijo spominjajo le še kamniti ostanki hiše, sadno drevje in košenina. Nihče od domačinov ne ve povedati, od kod ime Kaštel. Kastel je rimska utrdba, kvadratne oblike ali utrjen grad. V našem primeru gre za leseno utrdbo, na brezimnem vrhu. Eden od vrhov je dobil ime po škrbini med obehma vrhovoma – Šorta, drugi pa bi moral imeti ime po leseni trdnjavi – Kaštel.

Zima prihaja nad Ravensko grapo

go, trgovino in gostilno. Zaradi bližine meje so posli cveteli. Po vojni je domačija samevala. Danes je hiša obnovljena in je prava lepota, pravi dvorec. Ko se peljem ob vikendih po Zadnji Sori, po številnih parkiranih avtomobilih vem, da je hiša zasedena s člani domačega klana, ki so spet našli pot k svojim koreninam.

V Sklepeh je stala Strojčeva žaga. V njej je bil kot žagar zaposlen Zg. Štentlar. Na žagi je živel z družino. Vzdrževal je tudi številne soriške mline in izdeloval vodna mlinška kolesa. Pobočje Geblarjev se strmo spušča proti cesti. Po njem ob deževju žubori številni potočki. Geblarski greben se zaključi v Gelejvrah, na sotočju obeh Sor.

Smo pri Martinu. Priznati moram, da sem se pri Martinu večkrat ustavil, ko me je pot zanesla v ta predel. Sedanji lastnik je imel lepo navado, da je v korito s tekočo vodo postavil steklenico domačega žganja. Običajno sem zvrnil šilce in ob gospodarjevi odsotnosti nazdravil njegovi gostoljubnosti. Prvo hišo pri Martinu je zgradil Ekarjev Andrej, oče slikarja Ivana Groharja. Andrej je bil lastnik parcele z nekaj senožeti in gozda. Iz starega farovža (danes Groharjeva hiša) se je preselil v Geblarje in si zgradil brunarico. Od tod je Ivan hodil v šolo v Sorico. Ivanova sestra Francka se je poročila z Martinom Goljo, Tuškovim iz Davče. Martin je kladarko predelal v zidano hišo. Po njem se pravi pri Martinu. V družini je bilo sedem otrok, najmlajši Janez je ostal doma in je po materini strani slikarjev nečak, sedanji lastnik Franc pa pranečak.

Pri Zgagu se odcepi pot v Davčo (Štulc, Jurež, Dolinar, Jemec). Pred vojno so pri Zgagu imeli ža-

Rajterpoh

Rajterpoh je prvi pritok od Petrovega Brda navzdol. Domačini pravijo Rajterpoh Pohmanovim košeninam med cestama Petrovo Brdo–Podrošt in Petrovo Brdo–Sorica. Pod cesto proti Sorici se potok razcepi. Desni krak se nad cesto znova cepi. Zahodni odcep je živ, v strugi žubori voda, to je odcep, na katerem je v zgornjem delu odprto vodno zajetje. Vzhodni odcep je suh, oživi le ob deževju. Levi krak je vodnat in izvira pod grebenom Ravtek–Lajnar. Na mestu, kjer je cesta prečkala državna meja, stoji tabla, ki razmejuje občini Železniki in Tolmin. Cesto Petrovo Brdo–Sorica so zgradili leta 1957. Pri gradnji je sodelovala tudi vojska. Na travnikih v Rajterpohu so postavili barake za bivanje. Travniki so bili uničeni. Pohman je z agromelioracijo travnike spet oživil.

Brezimni potok

Potok izvira pod cesto Petrovo Brdo–Sorica. Greben levega pobočja je Ravtek–Rajterpigel–Juranžeke, greben desnega pobočja pa Zadnji Ravtek–Pajbelc. Logično bi bilo, da bi najbližji potok imel ime po Rajterpiglu. Sedanji brezimni potok bi moral biti Rajterpoh, sedanji Rajterpoh pa Pohmanova grapa. Na Zadnjem Ravtku se odcepi cesta proti Pajbelcu. S konca cestnega odseka je speljana krožna vlaka. Po grebenu Ravtek–Rajtenpigel–Juranžeke so zgradili novo gozdno cesto (široki izkop). Na cesto je priključena vlaka, ki odpira levo pobočje potoka. Pred izgradnjo vlake je bilo spravilo mogoče le po ozki grapi do carinarnice. Pred mnogimi leti je v grapi zemeljski usad zasul Zadenjtolarju 10 m³ hlodov. Juranžeke so bile ena od čredink darflarskega pašnika. Površine so bile posajene s smreko, danes je sestoj v razvojni fazi drogovnjaka in je ogrožen zaradi jelenov.

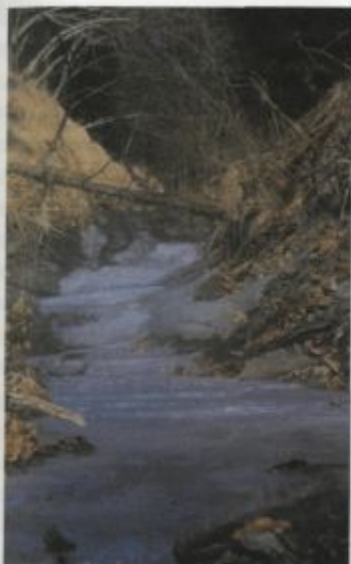

Brzice in tolmoni Ravenske grape

Paklonska grapa

Grapa izvira na pobočju Rajterpigla. Greben desnega pobočja je Rajterpigel–Juranžeke, levega pa Bolbežgroba. Spominjam se fotografije iz leta 1992. Bil je lep pomladanski dan. Grapa je bila še delno zaledenela. Ob sončni svetlobi je led modro odseval, na pobočjih pa se je kazala pisana paleta barv suhega listja in suhe trave. V Paklonski grapi sva leta 1946 z bratom Maksom v popoldnevih, po pouku izdelovala drva za prodajo.

Vzhodno pobočje Bolbežgrobe je bilo pomlajeno s smreko, na zahodnem pa je bila bukovina v fazi drogovnjaka. Po grebenu so stali vejnati, debeli bukovni trši, ki so jih gozdarji obročkali, da bi tako zaščitili podrast. Obročkanje pomeni izsek lubja do

Paklonska grapa

lesa v pasu okrog debla. Z odstranitvijo lubja se pre-kine prehranska pot, drevo začne hirati in postopno razpadati. Greben je močno izpostavljen vetrovom. Kar nekaj že oslabljenih dreves je veter podrl s koreninami ali pa jih je prelomil. Tehnologijo obročkanja so naši predniki uporabljali pri krčenju žbontov. Na grebenu sem bil leta 1992 in napravil nekaj fotoposnetkov ter barvnih skic. Znova sem si ga ogledal leta 2003. Bil sem nemalo presenečen. O ogromnih trših ni bilo niti sledu. Narava je s svojo delavnico presnavljanja res temeljita. Od obročkanih dreves je stala le še ena bukev. Deblo je bilo polno lesnih gob. Primer Bolbežgrobe dokazuje, kako so bili predniki pri krčenju žbontov z metodo obročkanja učinkoviti. Cesta Ravtek–Rajterpigel–Juranžeke se nadaljuje po slemenu Bolbežgrobe vse do Paklona. Po slemenu Geblarjev se od Paklona nadaljuje vlaka čez Najgerle do Štoleka. Na Bolbežgrobi so ženske in otroci smukali bukovo listje za govejo krmo.

Sora s pritoki

Soriška planina

Povodje Sore zajema tudi Soriško planino, ki svoje podzemne vode lahko usmerja v različne smeri: na bohinjsko stran, v smeri Soriškega roba in naprej na izvir Sore, lahko pa tudi na Podlajnar. Zagotovo vemo, da se ob nalivih površinska voda združuje v hudourniški tok. Ta se izliva v Greblarje, ki gravitirajo proti Sorškemu robu, in naprej na izvir Sore.

Planina je nastala pred stoletji s krčenjem subalpskega bukova. Površine so bile namenjene košeninam. Košnja se je odvijala v mesecu avgustu. Na planini je bila vsa Sorica, od otrok pa so bili prisotni le delovno sposobni. Fantje so nosili vodo, dekleta pa so grabila. Vodo so zajemali pri studencu v Mejdlu. Če je je primanjkovalo, so izkoriščali izvire v Movžu in Podlajnarju. Nosili so jo v lesenih posodah, podobnih sodčkom. Imenovali so jih putrihi. Izjemoma so jo nosili tudi v večjih posodah, lempah, ki so jih nosili na hrbtih. Na planini, vključno s senožetmi do Sorškega roba, je bilo čez štirideset senikov. Nekateri kmetje so jih imeli po tri. Ko so kosili na vrhu Štokov, so travo takoj pograbili, naložili na sani in jo potegnili na dno senožeti, kjer so jo ob senikih posušili. Če je trava ostala na Štokah, jo je odnesel veter. Pozimi so seno samotežno s sanmi spravljali domov. Rapalska meja je košnjo zakomplicirala, planina se je znašla na oni strani meje. Mejo so lahko prestopali le z dovolilnicami. Planina samo leta 1939 in 1940 ni bila pokošena. Italijani so začeli podirati senike. Z osli so les odnašali v kasarne za kurjavo. Sprendjolarjev senik v Štokah je imel slamnato streho. Vojaki niso imeli volje, da bi razdirali slamo, raje so senik zakurili. Poleg Tolarjevega senika v Grobah je bila še posebna baraka – kuhi-

Erble

redkih, ki ga Italijani niso podrli. Na nasprotnem pobočju, v Grobah, so imeli svojo planino Grovgrovi in Martovi. Glede na oblikovanost planine veljajo na njej posebne akustične razmere. Jasno sem razlikoval posamezno govorico. Od časa do časa je kdo z nasprotnega pobočja zabrundal kako razglašeno vižo. Zgodilo se je, da je na vsem lepem začelo deževati. Domači so bili slabe volje, ker jim je dež prekrizal račune. Jaz sem se zakopal v seno, se potuhnil in užival v škrebļanju dežja po presušenih škodlah. Po vojni na planini ni bilo več nekdanjega vzdušja. Nekdanji Krištanov senik stoji še danes, predelan v vikend.

Planina danes služi smučarji in paši. Ni preobremenjena s turističnimi nočitvenimi objekti. Ob Fonžlohti stoji pastirska koča s hlevom. Leta 2003 je bilo na paši 90 glav goveje živine, v Koru pa 200 glav drobnice. V bližini koče je vodni rezervoar. Vodno zajetje je v Mejdlu. Na betonskem pokrovu je letnica 1981 in ime Ramo. Ramo je bil dolgoletni priljubljeni pastir, pravi Črnogorec. V Mejdlu sta še dve zajetji in rezervoar litostrojske koče. Rezervoarji so povezani z vrtino v enoten vodovodni sistem. V sušnem letu 2003 so studenci presahnili. Z aktiviranjem vrtine so zagotovili potrebno vodo. Na vrtino je vezana tudi sankaska proga. Za potrebe zasneževanja so pred zimo 2004 zgradili bazen s kapaciteto 4000 m³ vode. Bazen naj bi napolnili z atmosfersko vodo tako, da bi ujeli vode jesenskih nalivov. Po potrebi bi bazen polnili tudi z vodo iz vrtine.

Movže

Movže je kotlina, ki je 40 m pod nivojem Sorškega roba, je ena od čredink erblarskega pašnika. Manjši del pašnika je višinsko barje s šotnim mahom in zajetno plastjo šote. Po oceni je velikost prednjega Movža 2,5 ha, zadnjega pa 1,1 ha. V prednjem je izvir na dnu Cencove košenine, ob poti, ki se spušča s Sorškega roba. Nekoč je bil

nja. Ko ni bilo več senikov, so Soričani morali seno spravljati pri kopnem, s konji. Seno so naložili na tako imenovane »žloke«. S košnjo so prenehali leta 1957.

V času košnje je bilo na planini posebno, rekel bi praznično vzdušje. Košnja je postajala obredno opravilo. Ljudje so bili zadovoljni, sproščeni, pogosto je po planini odmevalo petje in vriskanje. Pri Kondratu je bilo več fantov. Ko so kosili Podlajnarjem, so se običajno proti večeru pojavili na sedlu med Lajnarjem in Dravhom. Vriskanje in jodlanje je naznanilo njihov prihod in je bilo obvestilo pevcem, da se dobijo pri vnaprej dogovorjenem seniku. Zbrali so se Kondratovi in Fidarjevi fantje pa Koštnarjev Janez z ženo Kristino, ki sta bila znana cerkvena pevca. Po planini je večer za večerom odmevala vesela pesem.

Kovačevi smo imeli v najemu Krištanovo planino v Dravhu, s senikom na ravnini. Ta je bil eden

ob studencu žlebiček, pri katerem smo natakali vodo v lempo za žejne kosce na Urlistovem Kejvelu. Od izvira se vije proti vzhodu struga, ki se po sto metrih zgubi, voda ponikne in se spet pojavi pod robom pobočja Kejvele. Osemnajstega avgusta 2003 pri studencu ni bilo vode, bila pa je pod robom. Kaže, da je pod robom izvir. Vode je bilo dovolj za napojitev živine. Prav tedaj je bil v Movžu trop krav s Soriške planine. Očitno so se prišle odžejat. Toku vode lahko sledimo po grabnu in po kalužnicah v njem. Usmerjen je proti severozahodu in na najnižji točki voda ponikne. Ponor je približno dva metra pod osrednjim vzvišenim delom, na katerem je smrekov sesto. Na robu sestoa je veter podrl smreko z velikim obsegom koreninskega pleteža. Podlaga, na katerem je rasla, je bila črna šota. Tudi na severni strani barja sledimo toku vode po kalužnicah v dolžini 75 m, vse do ponora. Zanimivo bi bilo napraviti nekaj sond, da bi ugotovili debelino šotne plasti nad ledeniško grobljo. Tako bi dobili podatek o naraščanju šote na časovno enoto. Na poti iz Prednjega v Zadnje Movže je drugi ponor. Izvir je na jugozahodnem robu Protprohkovla. Tolmunček ob izviru je bil poln vode. Smo v Zadnjem Movžu. Izvir je pod pobočjem Protprohkovla. Voda teče proti jugozahodu in po 140 metrih ponikne. Dno ponikalnice je premera 12 metrov. Ponor ima obliko prerezanega stožca z višino 5 metrov in zgornjim premerom okoli 20 metrov. Vode iz Movža so po mojem prepričanju usmerjene proti izviru Sore.

V močvirju pod Robom je po ustnem izročilu nekoč utonil Marklcov konj. Pogrezati se je začel z zadnjim delom. Ni mu bilo pomoči. Močvirje ga je enostavno požrlo. V bližini ponora v Zadnjem Movžu je počivališče – Rošta. Pastir je ugotovil, da manjka ena od Spredejtolarjevih krav. Začel jo je iskati, s palico je razmikal zelnato podrast. Prišel je do mesta, kjer se je dvignil cel roj muh. Kravo je našel v jami, iz katere ni mogla pa tudi sam ji ni mogel pomagati. Šel je v vas po pomoč. Možje so jo z vrvmi potegnili iz pasti. Krava je nekaj časa mirovala, očitno je bila v šoku. Na vsem lepem je vstala in odšla na pašo.

Zgornji slap v Trojarski grapi

Podobno se je zgodilo losu, ki je v zadnji ledeni dobi padel v 22 metrov globoko brezno na Soriški planini. Člani Društva za raziskovanje jam iz Kranja so leta 1985 na dnu brezna slučajno naleteli na njegovo okostje. S sodelavci Prirodoslovnega muzeja iz Ljubljane so iz grušča izkopali skoraj popolno okostje.

Izvir Sore

Sora izvira izpod Korhpigla, peskokopa ledeniškega porekla. Stopetdeset metrov od izvira je stala Urlistova žaga – venecijanka. Otroci smo bili pogosti obiskovalci žage. Žagar nam je dovolil, da smo opazovali dogajanje med obratovanjem. Meni očitno ni bilo dovolj samo opazovanje. Moral sem stvari tudi otipati. Tako se je zgodilo, da me je krožna žaga zarezala v mezinec na desni roki. Kako sem prišel do zdravnice na vem več, spominjam pa se ambulantne dr. Strnadove iz Železnikov, ki mi je prst rešila.

Nad žago je bil manjši pašnik, imenovan Tele, omejen na eni strani s Soro, na drugi strani s pobočjem Korhpigla, dve strani pa sta mejili na plot Keržarjeve posesti. Ta pašnik je bil prostor otroških iger. Ob podnožju Korhpigla je tekel potoček. Pred izlivom v Soro smo ga zajezili. Nastal je lep tolmun, naše malo morje. V njem se nismo kopali, ker je bila voda mrzla in od blatnega dna tudi kalna. Na mestu, kjer danes stoji Tatjanina hiša, smo zgradili pravo praslovansko zemljanko, bajto, kot smo ji rekli. Zgradili smo jo iz vlažne ilovnate zemlje in jo pokrili z vejevjem ali z žamanjem, čez pa smo nasuli zemljo in vse skupaj oblekli z rušo. V prostoru smo imeli zloženo posodo, ki smo jo nabrali po odpadkih. Na robu pašnika so stale tri smreke. Nekje v bližini smo posekali še eno in jo postavili v manjkajoči vogal. Sedaj smo se lahko šli koliščarje. Nekaj metrov nad tlemi smo zgradili bajto na kolih, varno bivališče. V koliščarski hiši smo bili varni pred namišljenimi sovražnimi napadi.

Tele

Erble in Darfle

Strnjeni del Zgornje Sorice sestavljata dva zaselka – Erble in Darfle. Erble leži na ledeniški groblji nad ledeniško peto Jurle-Pohar. Peta je lepo ohranjena, manjka le osrednji del, ki ga je izdolbela Sora po ledeni dobi. Pri Jurlu stoji pokončni balvan, ki priča o dogajanju pred desetisoč leti, ko se je končala ledena doba. Na ledeniški groblji sta nastala tudi Keržarjev in Tecnov pigele. Domača imena hiš v Erblah so: pri Tatjani, pri Kovaču, pri Urlistu, na Ejben, pri Petru, pri Janezlu, pri Matevžu, Na Kerži, pri Tecnu, pri Jurlu, pri Peku, pri Gotarju, pri Spodnjem Štentlarju, pri Zgornjem Štentlarju in pri Adamovem Petru. Štiri hiše so v gradnji.

Skrilolom v Nidrarski grapi

Darfle ležijo med prvo in drugo ledeniško peto. Ostanke prve imamo v grebenu, ki se od Liparja spušča v Soriški potok, v grebenu Kežarjeve Lajte in v pobočju Ekarjeve Lajte. Pretežni del pete je Sora odplavila. Neizravnana niveleta struge Sore Darfle-Soriški potok je posledica ostankov neodplavljenih ledeniških groblj. Dno doline Sore, po kateri se je ledenik pomikal, je bilo široko. Ostanke tega dna vidimo na položnejših delih Kondratovih njiv na desnem pobočju ter Gosarjevih, Gošplarjevih in Šorlnovih na levem pobočju. Večina hiš leži

na levem pobočju. Hišna imena so: pri Majerlu, pri Martovi Mari, pri Krejlnu, pri Oželtu, pri Betnem žnidarju, pri Žnajdarju, pri Tolcu, pri Martu, pri Grofu, pri Grovgru, pri Majarčku, pri Šorlčku, pri Šorlnu, pri Šorlnovi Angeli, pri Tavšu, pri Kačarju, pri Hošplarju, pri Lomprahtu, pri Cencu, pri Hošplarjevem Tonu, na Gosi, pri Gosarjevem Miranu, Osnovna šola in Gasilski dom. Na desnem pobočju so: pri Poharju, pri Kondratu in pri Liparju. Kondrat in Pohar sta navedena v urbarju iz leta 1501.

Po strugi navzdol so bili razvrščeni naslednji mlini: Keržarjev, Oželtov, Grofov, Tavšev, Hošplarjev, Cencov, Tolarjev, Gosarjev, Kondratov, Šimcov, Ekarjev, Robovcev in Geblarjev. Ob Sori so obratovala tudi tri žage venecijanke. Že omenjena Urlistova, Grofova in Kondratova. Grofova še obratuje. Na Šimcov mlin so bile priključene vrvi za pogon gepla. Nežkina hiša je bila prvotno Gotarjeva. Gotar je bil kovač, delavnico je imel v kleti, stanovanje pa v pritličju. Vodno kolo mu je pogajalo težko kladivo, imenovano norec. O Gotarjevem kovaču je znana zanimiva pri-goda. Na soriških strminah so se pri delu pogosto uporabljale dereze, ki jih je izdeloval Gotar. Tudi Urlistov kovač Matevž, bi jih rad izdeloval. Nenapovedano je obiskal Gotarja. Očitno je bil mojster na svoje znanje ljubosumen. Dereze, ki jih je imel v delu, je nedokončane odložil in začel obdelovati nove. Matevžu namera ni uspela. Ubral je drugačno taktiko. Drugič je kovača naskrivaj opazoval skozi okno. Dobil je, kar je iskal. Od tedaj naprej so uporabniki imeli konkurenčni izdelek. Leta 1912 je bila odprta elektrarna. Pod Ribnim je nova elektrarna v lasti Elektrogospodarstva. Iz nekdanjih naprav ob Sori so večinoma nastali današnji vikendi. Pod Ribnim so bili nekdanji vrtički za gojenje zgodnjih sadik povrtnin. Sadike so presadili na vrtove ob hišah. Drobne parcele so celo vpisane v zemljiški knjigi.

Soriški potok

Od Ribna navzdol so pritoki Šajsgrejbla, Štodlarjeve grape in Štoublgrouba. Predel ob sotočjih je poseljen. Domača imena hiš so: pri Gajžlarčkovem Stankotu, pri Bognarju, pri Tončku, pri Rabovcu in pri Geblarju (na območju Geblarjev). V Soriškem potoku smo fantje, v skupini nas je bilo štiri ali pet, pred vojno ali ob njenem začetku lovili ribe. Našli smo staro emajlirano banjo, ki je še držala vodo. Vedeli smo, da od Stankota navzgor, vse do izvira, v Sori ni rib. Odločili smo se, da jih tja naselimo. V banjo, napolnjeno z vodo, smo naložili kakih dvajset kosov in jih potem enakomerno metali v strugo vse do izvira. Nekoč, ko sem bil doma na počitnicah, sem se spomnil našega podviga. Bilo je poleti, voda je bila le v tolmunih. Nisem mogel verjeti svojim očem. V prvem tolmunu, do katerega sem prišel, sta bili dve kapitalni postrvi. Moral sem se ju dotakniti, da sem se prepričal, da sta resnični. Kasneje sem videl ribe enakih

Kirhpoh

velikosti v potoku pod Betnim žnidarjem. Pred nekaj leti so imeli v Darflah piknik. Eden od udeležencev mi je pripovedoval, da so si zaželeli pečeno ribo. Moj sogovornik je skočil do bližnjega tolmunca in se vrnil z veliko postrvjo, ki jim je teknila. Od Rabovca navzdol je tok Sore izravnal. Na desnem pobočju je že imenovana Geblarjeva domačija. Po dolini Pretertola žubori potoček. Dolina se zaključí z grebenom Štoleka. Nekdanja čredinka Bideržna je poraščena s smrekovim drogovnjakom. Na levem pobočju je Protekele. Prendlarje segajo vse do sotočja s Kirhpohom. Od sotočja je po grebenu speljana steza čez Žetel in Keple. Ob stezi na grebenu so pred desetletji posadili zeleni bor. Le redka drevesa so preživelá. Odmrla so zaradi poškodb, ki so jih povzročili jeleni.

Od sotočja obeh Sor do Podrošta

Na desnem pobočju pod Zahribarjevim gričem je Farjevica. Senožet je bila v lasti soriškega župnišča. Urlist je bil dolga leta mežnar in organist, zato je kosil tudi Farjevico. Po pobočju navzdol so nanizane nidrarske čredinke: Tirlanstovl, Binlanar, Oltžbont, Vaseržbont, Čumeke in Tolčneke. Prve melioracije soriških grmišč so bile napravljene nasproti Podrošta, ob Črnem potoku. Smrekovo mladje in goščo je preraščalo malinovje. Nekaj zaporednih let je bil obrod izreden. Tudi sam sem bil med nabiralci debelih, zdravih in sladkih sadežev. Danes površino prerašča smrekov drogovnjak.

Na levem pobočju greben Trečeka sega do potočka brez imena – domnevno je to Forštentol. Sledijo Kelnarji, Majanžke, Majantol in Mejdle. V Tolcovem Mejdlu je bila pod cesto košata češnja, ki je vsako leto obilo obrodila. Spominjam se, da smo si kratkohačniki ob neki priložnosti postregli s sladkimi plodovi. Po južnem pobočju Kop se v serpentinah vije cesta Podrošt - Sorica. Pobočje se konča s Klomekelom – ozkim grebenom, po katerem smo hodili Podrošt na avtobus. Rekli smo, da gremo po nosu.

Šajsgrejbale

Potok izvira v Ravtu. Pod cesto Sorica - Petrovo Brdo je desno pobočje usadno, to je svet Kežjarjevih košenin. Pri gradnji vlak čez Lajto so naleteli na številne apnenčaste skale, ki se pojavljajo tudi po grebenu. Tudi pretežni del levega pobočja je travnat. Ime Žont (Sand – pesek) pove, da je površino obdeloval ledenik. Pod travnato rušo je ledeniška groblja. V spodnjem delu struge, ob Melatu, so na pobočju številni ledeniški balvani. Na levem grebenu je Liparjeva, na desnem pa Kežjarjeva domačija. Sedanjí lastnik Liparjeve hiše ima lepo zbirko, pravi muzej čevljarskega orodja.

Ded sedanjega gospodarja Kežjarjeve domačije je bil Janez. Gospodaril je prva desetletja dvajsetega stoletja. Pravijo, da je imel najmodernejši hlev na Škofjeloškem v tistem času. Ukvarjal se je tudi s prašičjerejo. Janez je prijateljeval z dr. Janezom Evangelistom Krekom. Bila sta daljna sorodnika. Kežjarjev Štefan se je okrog leta 1660 poročil na kmetijo pri Urbanu na Zalem Logu. Kmetija je imela mlin in gostilno. Štefan je bil tudi soriški župan. Za njim je kmetijo prevzel sin Anton, ki je bil tudi soriški župan. Antonov sin Janez je kmetijo prevzel leta 1703 in je bil tudi soriški župan. Janezova prvorojenka, iz drugega zakona, Elizabeta je postala žena Janeza Kreka.

*Brzice v Zgornjedajnskari
grapi*

Vzrok, da so bili gospodarji treh generacij Frelihovih soriški župani, je mogoče v lokaciji Zalega Loga, ki leži ob cesti Škofja Loka - Tolmin, ali v njihovi osebni sposobnosti.

Elizabeta Frelih, poročena Krek, je praprprababica dr. Janeza Evangelista Kreka. Pravijo, da je Kejžarja obiskoval pogosto, ob vsaki priložnosti, ko ga je pot zanesla v Sorico ali njeno bližino. Od teh obiskov je znana naslednja anekdota. Kejžar pravi Kreku: »Ti Janez, čudim se, kako da se midva tako dobro razumeva, ker sem jaz liberalec.« Krek mu odgovori: »Veš kaj, Janez, tak liberalec, ki ima v kotu križ, pri »žičku« pa mu visi rožni venec, me ne moti.«

Kejžar je kupoval prašičke za rejo na Koroškem. Tam je videl malo elektrarno in sklenil je, da bo tudi sam imel tako napravo. Elektrarno je nameraval graditi ob potoku zahodno od hiše. Inženir, ki ga je poklical iz Kranja, je ugotovil, da vodne razmere potoka ne ustrezajo. Odsvetoval mu je gradnjo. Slabe volje se je potožil Kreku. Ta mu je svetoval rešitev v gradnji skupne elektrarne. S Kejžarjevo iniciativo in Krekovim posredovanjem so zgradili skupno elektrarno na Sori. Gradnjo je organiziral in koordiniral Lorenc. Otvoritev je bila leta 1912.

Omenil sem že, da so zgornjesoriški hišarji in bajtarji imeli v najemu senožeči v Kejžarjevem Ravtu. Zgodilo se je, da sem leta 1945 moral najemnino odslužiti s kosnjo. Navsezgodaj zjutraj je bil pri Kejžarju zajtrk. Kosili smo v Travniku. Prvič sem bil v vrsti izkušenih koscev. Ko si v vrsti, ti ni pomoči, držati moraš tempo. Trata je bila vsa krtinasta. Dvakrat si zamahnil in že si bil ob ostrino. Kosil sem na silo. Moral sem klepati. Izdale so me trebušne mišice. Rešil me je opoldanski počitek.

Bogšriba in Štodlarjeva grapa

Grapa se v zgornjem toku, to je do ceste Sorica - Petrovo Brdo, imenuje Bogšriba, v spodnjem delu pa Štodlarjeva grapa. Potok izvira pod vlako za Podlajnar, na meji med Kejžarjevim Ravtom in Podlajnarjem. Svojo pot začne v karbonatnem grušču in jo nadaljuje po skrilasti podlagi. Grapa je hudourniška in strma. Struga je globoko vrezana v skrilasto pobočje. Tristo metrov nad cesto je na levem bregu 15 do 20 m visoka skrilasta stena. Po ustnem izročilu se je ob močnem nalivu v drugi polovici devetnajstega stoletja odtrgal velik zemeljski plaz in zdrvel v dolino. Od takrat temu predelu pravijo Bogšriba, po njem pa je dobila ime tudi grapa.

Štodlarjeva grapa je položnejša, prečka Kejžarjev travnik in že je v Sori. Na desnem bregu stoji Štodlarjeva domačija, ob grapi pa je obratoval tudi mlin. Med Štodlarjevo grapo in Globoko grapo je Štodlarjev pomol, kakih 30 m nad grapama. Ko so greben s skrilasto podlago poravnali, so naleteli na številne apnenčaste skale.

En balvan je bil tako velik, da ga z buldožerjem ni bilo mogoče izriniti, zato so ga zasuli. Od pomola navzdol se greben znižuje do sotočja. Na katastrskih kartah iz leta 1860 se greben imenuje Macesnov greben. Jesenske barve kažejo na močno prisotnost macesna. V ravnem delu struge, čez Kejžarjev travnik, je polno apnenčaste groblje. Grobljo na pomolu pa verjetno tudi v strugi je odložil ledenik, ki je drsel s pobočij Lajnarja in Dravha in se pri Tončku tako rekoč srečal s krakom bohinjskega ledenika.

Globoka grapa in Štoublgroub

Roclpoh

Tudi ta hodourniška grapa ima dve imeni. Do ceste Sorica - Petrovo Brdo je Globoka grapa, pod cesto pa Štoublgroub. Je največji desni pritok Sore. Globoka grapa se imenuje zaradi globokega korita z zelo strmimi, večinoma neprehodnimi pobočji. Približno 400 m nad cesto je petnajst metrov visok slap Šprocar. Ob slapu se grapa razdeli na tri krake. Na vzhodni krak gravitira južno pobočje Dravha, na druga dva pa pobočje Lajnarja. Srednji krak se približno stopetdeset metrov nad Šprocarjen razcepi. Vzhodni in srednji krak se združita na vrhu slapa, zahodni se pridruži pod slapom. Izviri so na pobočju Podlajnarja.

Travnati Lajnar so redno kosili. Ob poti za Podlajnar so bili razmeščeni seniki: Kondratov (poleg senika je bila koča za kuhanje, ostanki senika in kočice so še vidni), Poharjev, Šimcov, Zadenjtolarjev, Gosarjev, Fajfarjev, Kejžarjev, Ekarjev, Šorlnov (še stoji, betonska kritina) in Fidarjev (še stoji, skrilasta kritina). S senožeti je do senikov speljana steza, po kateri so nosili seno v butarah. Senožeti so zelo strme, pod stezo, nad previsnimi stenami je košenina, imenovana Pekel. Kosci so imeli okovane čevlje (podkvice z oprijemki) ali pa so nosili dereze, grabljice so bile bose. Govoril sem z domačinko, ki je še po vojni grabila seno v Lajnarju. Povedala je, da jo je bilo strmin pošteno strah in da je z eno roko grabila z drugo pa se je oprijemala ruše. Seno so spravljali domov ob snegu, samotžno. Še danes stoji nad stezo, po kateri so nosili seno, kamen nekdanje državne meje. Z vrha Dravha se je meja spustila na slap, od tod pa na greben Ravtek - Lajnar. Ko sem bil leta 1993 prvič na Šprocarju, je tam še stal mejni kamen, ob drugem obisku pa ga ni bilo več. Odlomljeni kamen sem videl v strugi Štoublgroba. Verjetno so hudourniške vode kamen odtrgale in ga odložile v položnejšem delu struge.

Pred vstopom na travnate površine Lajnarja je nad stezo v steni okrogla odprtina. Večje količine grušča pod stezo so opozarjale na verjetnost, da je odprtina vhod v rov. Splezal sem do odprtine in že sem bil v njem. Kasneje sem ugotovil, da so Železnikarji, ko je v drugi polovici devetnajstega stoletja zmanjkalo železove rude na Dražgoški Jelovici, le-to iskali tudi v Podlajnarju. Rov ima na začetku smer pravokotno na pobočje, potem pa se začne obračati navzdol in proti vzhodu in se po petnajstih metrih spusti navpično.

V Podlajnarju je bil tudi pašnik. Ob izviru Šeslarji še danes stoji napol razpadlo leseno korito za napajanje živine. Po pobočju vodi h koritu mreža stez, po katerih je živina prihajala k studencu in odhajala nazaj na pašo. Studenčnica je v pobočju izdolbila globoko strugo, ki se na Globoko grapo priključi pod Šprocarjem. Med strugo in Kežarjevo vlako je zamočvirjena ravnica, kjer imajo divje svinje svoje blatne kopeli.

Slap je zanimiv po tem, da se na njem pojavlja mavrica. Dopoldne jo vidiš, če gledaš v slap z vzhodne strani. Ko sem prišel do slapa okrog desetih, je bila mavrica nekje na sredini. Potem se je počasi spuščala in opoldne izginila. Očitno je potovanje mavrice povezano s potovanjem sonca. Ko sonce opoldne doseže najvišjo točko, mavrice ni več. Domneval sem, da se popoldne znova pojavi, le da jo je treba opazovati z zahodne strani. Moja domneva se je potrdila. Pojav mavrice na slapu je odvisen od naklonov sončnih žarkov, ki padajo na slap, vidnost mavrice pa je odvisna od kota, pod katerim jo gledamo.

Čez plato slapa poteka steza, po kateri so Majerlovi nosili seno v butarah. Hirman je bila senožet (danes je zaraščena) ob zahodnem kraku Globoke grape. Na dnu senožeti je stal senik. S slapa gre steza po naravni kamniti polici nad previsno steno do senožeti. Po tej stezi je šla tudi državna meja. Zadnji je že po vojni v Hirmanu kosil Štodlar. Pri košnji in spravilu sena mu je pomagal tedaj dvanajstletni sin France, sedanjí lastnik Štodlarjeve domačije. Prepričan sem, da je bilo treba kar nekaj poguma pri nošnji tovara na glavi po stezi, ki je primerna le za divjad. Ko sem Franceta vprašal, kakšni so bili občutki s težko butaro na glavi nad previsno polico, če ga je bilo kaj strah, mi je odgovoril, da ga ni bilo strah, da sta z očetom brez predsodkov nosila seno s Hirmana. Res je, za tako opravilo si moral biti brez predsodkov in popolnoma zanesljiv.

Na površini košenine so na nekaj mestih sledi izkopavanja skrila. Videti je, kot da bi nekdo nekaj iskal. Ugotovil sem, da so na Negelnovem Žbontu izkoriščali skril, ki ni primeren za kritino. Znano je, da so Železnikarji v Vancovcu in Šošternici izkoriščali skril z bogato vsebnostjo mangana. Kovino so izvažali tudi v Ameriko. Moj zaključek je, da so rudarji na Negelnovem Žbontu pridobivali manganovo rudo. Izkoristili so nekaj sto kubikov skrila. Jalovino so spuščali po strmem pobočju navzdol, kjer jo še danes lahko vidimo. Na grebenu okrog rudnika so na več mestih sledi prekopavanja. Iskali so rudo, kot so jo tudi na Hirmanu.

Štoublgroub pomeni v prevodu prašna dolina. Z Lajnarja se na daljša časovna razdobja sprožijo plazovi suhega snega, ki drviyo z veliko hitrostjo po Globoki grapi v dolino. Drveča snežna gmota pred sabo ustvarja rušilni zračni pritisk. V položnem delu Štoublgroba pritisk popusti. Dolina je zasičena s snežnim pršičem, ki se postopoma useda. Lahko bi rekli, da se useda snežni prah. Tak plaz se je sprožil 1952. Desno pobočje Štoublgroba je Šeter, nekdanji pašnik. Danes ga prerašča smrekov drogovnjak.

Kirhpoh

Kirhpoh izvira pod južnim pobočjem grebena Keple-Groba. Na tem grebenu stoji soriška cerkev, ki je bila zgrajena v petnajstem stoletju. Lahko domnevamo, da iz tega časa izhaja tudi ime potoka. Desni izvir je pod severovzhodnim pobočjem

Kepla, levi pa pod skoraj previsnim jugozahodnim pobočjem Grob. Struga je položna, izravnana in na začetku zelo ozka. Nekje od sredine se dno grape razširi. V skrilu najdemo kremenove žile z majhnimi kristali, ki so redkost v soriškem prostoru. V strugi sem našel trideset apnenčastih kamnov in dve večji skali, ena je imela po oceni 0,25 m³. Ko so popravljali cerkveno obzidje, je možno, da so posamezne skale ušle po pobočju in pristale v strugi. Na severnovzhodni strani Bideržne je ledenik odložil apnenčasto grobljo, ki so jo lastniki odstranjevali s travnatih površin in jo odlagali na strmo pobočje Grobe. Od tod so se posamezni kamni privarili v strugo. Za večji skali obstaja verjetnost, da ju je ledenik porinil čez greben, saj je ledeniški balvan ob Groharjevem spomeniku skoraj v višini grebena na Grobi.

Po desnem pobočju je s slemenske poti speljana vlaka v grapo, po levem pobočju se vlaka tudi spusti v grapo in spremlja potok vse do izliva v Soro. Po levem pobočju je bila z Grobe speljana steza - bližnjica za Davčo. Po njej so hodili tudi duhovniki opravljati bogoslužje v sosednjo vas. Rekli so, da gredo čez Gajžl. Ko je Tavš v drugi polovici devetnajstega stoletja prodal domačijo, je na levem pobočju Kirhpoha, v neposredni bližini steze zgradil kladarko, v kateri je živel. Preživil je s kuhanjem oglja. Verjetno so zaradi Tavševe hišice začeli govoriti, da gredo čez Gajžl (Haus - havže - havžle - gajžle). Poleg opisane steze gre po slemenu desnega pobočja Kirhpoha stara steza čez Keple, Žbont in Žetel do izliva potoka v Soro. V dolino potekajo še steze čez Trečeke in Kelnarje. Te steze so bile prvotno pomembne komunikacije za povezavo z dolino.

Brezimni potok - Forštentol

Potok teče po vsej dolžini po gozdnih površinah. Ime Forštentol je evindentirano, ne poznamo pa lokacije. Domnevam, da ime pripada prav temu potoku. Izvira med jugovzhodnim pobočjem Trečeka in jugozahodnim pobočjem Voržanka. Struga je zelo ozka, s strmimi pobočji Trečeka in Kelnarjev.

Od izliva se po levem pobočju vzpenja steza skozi smrekov drogovnjak do vrha Kelnarjev, kjer se poveže s sistemom vlak. Po vzhodni strani Bideržaneka se vlaka priključi v Gobi na cesto Podrošt - Sorica, po zahodni strani pa na Grobi.

Nidrarska grapa

(Je pritok Danjarske grape. Na tem mestu jo obravnavamo, da zaključimo soriški prostor.)

Na začetku povodja Nidrarske grape je Dolina. Po urbarju iz leta 1501 je bila samostojen zaselek. Eden od dveh gospodarjev se je pisal Soričan. Danes je Dolina sestavni del Sorice. Formeke je razvodje med Nidrarsko grapo in Ročlpohom. Na desnem pobočju so Žlehtgort, Ober in Unterpinkele (imena niso več v uporabi). Od transformatorja do Rafkotove hiše je bila speljana steza, po kateri smo nekoč hodili na avtobus. Ob stezi so s pobočja štrlele številne apnenčaste skale. Predel se imenuje v Mavrahu - v zidovju. Spodnja Sorica ima dva zaselka. Pri Griču in Spodnja vas ali Nidre. Hiše se nizajo od Gose navzdol (Gosa spada pod Zgornjo Sorico). Hišna imena so: pri Šimcu (v času franciscejskega katastra se je pri današnjem Šimcu reklo na Spodnji Gosi), na Pošti, pri Žnidarju, Župnišče in Mežnarja. Po urbarju iz

leta 1501 je bila soriška cerkev zgrajena v petnajstem stoletju. Po istem urbarju je pri naštevanju domačij imenovana tudi Eka. Stari farovž je današnja Groharjeva hiša. V njej se je rodil slikar Ivan Grohar. Sledi Mežnarček, Zadružni dom, Nacetova in Jurjeva hiša.

Na levem pobočju, pod Formekom, so Lajta, Zadenjtolarjeva Žajta, Keple, Pejdnle in Ron. Za Keplom je izvir, voda po kratki poti ponikne. Na levem pobočju sledijo: Holck, Košta, Dehžajta in Gožel.

Naselje Spodnja vas leži ob jugozahodnem pobočju Košte. Domača imena hiš so: pri Šimanu, pri Šimnovem Branetu, pri Jurjevem Borisu, pri Gajžlarčku, pri Fajfarju, pri Štodlarjevem Janezu, pri Krištanu, pri Kemperlu, pri Tolcu, pri Fidlarju, pri Koštnarju, pri Fuču, pri Eberlu in pri Holcmarju. V urbarju 1501 so napisani priimki ali imena, po katerih se še danes imenujejo domačije: Kestner – Koštnar, Cristijan – Krištan, Pheyffer – Fajfar. Ob Fajfarjevi hiši je eden od izvirov Nidrarske grape, je huddourniškega značaja. Voda se pojavi le ob deževju. Struga poteka med pobočjem Košte in pomolom Fajfar-Tolc. Pomol je ledeniškega nastanka. Jugovzhodno pobočje grebena se strmo spušča proti Fidlarju. Na površini so vidne številne skale, ostanki ledeniške groblje. Poznamo Koštnarjev, Fidlarjev, Kemperlov in Gajžlarjev Pigele. Nastali so na ledeniškem grušču. Ledenik je segal do Grobe. Ob Groharjevem spomeniku je stal mogočen ledeniški balvan. Od tod se je led poševno spustil v Nidrarsko grapo. Na pobočju je še danes vidna poševna črta tako imenovane ledeniške pete. O tem priča tudi Kemperlov Kejvele, vendar so pri agromelioraciji košenine kamenje odstranili ali zasuli z zemljo. Drugi izvir je pod Koštnarjem. Ob strugi pod Koštnarjem je najprej Pigele, sledijo Movže, Engerle, Kirhgarten in Štemfle. V Movžah so nekdaj imele ženske žehto. Voda ima približno stalno temperaturo sedem stopinj Celzija. Engerle danes imenujejo Grofovo senožet na levem pobočju. Prvotno ime pomeni ožino, to je ozko in globoko strugo, ki jo je voda izdolbla v ostankih ledeniške groblje. Še posebej na levem pobočju so vidni veliki ledeniški balvani. Od izvira potok strmo pada, v Navah postane padec položnejši. Zanimiva je ugotovitev, da je na vseh vodotokih ob ledeniških petah močno povečan strmec, tako ob Sori, Nidrarski kot tudi v Danjarski grapi. Povečani strmcji pričajo o tem, da naravi v desetstisočih let po zadnji ledeni dobi še ni uspelo odpraviti posledic odloženega ledeniškega gruščja v vodotoke in vzpostaviti prvotnega stanja bolj izravnane toka. Ob strmem delu potoka sta stala dva mlina, in sicer Koštnarjev in Eberlov. Koštnarjev mlin je imel še eno vodno kolo za pogon geplja. Tudi Fidlar je v dogovoru s Koštnarjem uporabljal vodno kolo za pogon geplja. Vsi drugi nidrarski kmetje so mleli pri Cencu.

Vzhodno od Eberla, na pobočju Košte, so bile Ribnice. Nidrariji so na njivah gojili repo. Košenina Ravt je segala visoko v pobočje. Nad Eberlom je greben Kicrekele – kozji greben. Po njem je speljana steza. Še danes je prehojena od živali pa tudi

Egartova luža

od ljudi, posebno od gobarjev in lovcev. Naslednji dominantni greben je Gosadera – kozji trn. Med obema grebenoma je Metrekele – srednji greben. Nisem vedel, kaj naj bi bil kozji trn. Ko sem se prvič vzpenjal po Gosaderi, sem že na začetku naletel na robido. Bila je edina rastlina s trni. Imel sem odgovor. Kozji trn je robida.

Za sanacijo žledoloma, ki je prizadel gozdove v Košti, so zgradili tri vlake etažnice. Srednja ima svoj začetek na odcepu za Dolino. Speljana je nad košeninami čez greben Kicrekela do Metrekela. Zgornja se odcepi od ceste na Holcku. Blago se spušča in doseže greben Gosadere. Spodnja je speljana od Eberla do Gosadere. Od Eberla je speljana pobočna steza, ki se veže pod Reštlom na stezo Reštle – Kovlrošt. Dehžajta je bila pašnik. Površine so porasle s smrekovim drogovnjakom. Na Kovlrošti je bilo kopišče s »kolpernom« (skladišče za oglje). Na njem je pred vojno kuhal oglje Gotarjev Jošk. Spominjam se kope, »kolperna« in Joška pri opravih okrog kope. Oglje so samotestno spravili v Nidransko grapo, od tod pa ga je Tolarjev Janez s konjsko vprego spravil do kovača. Gotarjev Jošk je bil tudi lovec. Govorili so, da je bil tudi »ravbšic«. Rad je pripovedoval lovske štorije. O njem je znana naslednja anekdota: Pripovedoval je, da je srni odbil tri noge pa je še tekla po četrti. Pod robom Kovlrošta je strnjem sestojček belega gabra, ki je prava posebnost, saj velja, da belega gabra na Soriškem ni.

Pred Gaštanom grapo prečka steza, ki se vzpenja v pobočje Gožla do grebena, kjer je skrilolom. Skril so lomili v nivojih. Ko je bil prvi nivo izkoriščen, so se preselili v naslednjo etažo in nato še v tretjo. Ob grebenu so navzgor speljali serpentina – stezo in iz serpentin delali odcepe na posamezne etaže. Za grebenom je drča, v katero so spuščali jalovino, ki je drsela navzdol vse do potoka. Če pogledate s poti na Gaštanu po pobočju navzgor, vidite v drči plaz jalovine. Zahodno od grebenske steze je v pobočju vkopan plato, ki je služil za pomožno skladišče izdelanega skrila. V skrilolomu so delali domačini, zaposleni so bili pri Kmetijski zadruzi. Ti so bili: Tolcov Štefan, Fajfarjeva Lojze in Janez, Šimanov Štefan, Fidarjev Jur, Tavšev Tomaž, Šorlnov Tone in Tecl. Manjši skrilolom je bil tudi v Rotkarjevi Kovbli. Izkoriščal ga je Gotarjev Jošk.

Na samem začetku steze v skrilolom je vhod v rov, ki je 15 m dolg in je v resnici opuščeni rudnik. Odprli so ga Železnikarji v drugi polovici devetnajstega stoletja. Naj omenim še anekdoto o Navah. Nekdo iz doline je napovedoval arheološko raziskavo grobišč v Navah. Navje je istovetil z Navami. Domačin je izrazil obžalovanje, ker ne ve, kdaj se bodo raziskave začele, da bi mu v Navah (loka) zakopal nekaj kosti. Ostalo je samo pri nameri. V grapi je še med vojno stala kočja, Toncova bajta. Lastniku bajte so rekli tudi Smolnakar. Iz smrekove smole je kuhal smolnak za zdravljenje živine.

Danjarska grapa s pritoki

Danjarska Jelovica in planina

Danjarska planina in Jelovica sta sestavni del vodozbirnega območja Danjarske grape. Jelovico sestavljajo: Perštonga, Žbont, Kejevele, Mešngrontke, Gecembre, Protproh in Štonah. Bila je v lastništvu vaške skupnosti kot srenja. Po vojni so jo na-

*Soteska Mejdle v
Danjarski grapi*

cionalizirali, postala je splošno ljudsko premoženje. Danes je v lasti vaščanov. Po lastninjenju so zgradili gozdno cesto Gecembre - Perštonga, na katero je vezana mreža vlak. Na najnižjem delu platoja stoji pastirska koča.

Na planini pasejo konje. Čreda šteje okoli štirideset živali. Pašnik je ograjen, varuje ga električni pastir. Na planini sem prvič videl sončni kolektor priključen na ograjo. Deli pašnika so: Rehtarjev grič, Bosarovn, Egartova luža, Kajarošt in Okšngroba sta izven ograje, Murntrošt, Ronclrošt, Gajgarjev grič, Žbajneke, Mešta in Gheghe. Zgornji in spodnji Irn sta zgornjedanjarska pašnika, vendar konji prihajajo tudi na te površine. Vodo ima živina zagotovljeno v mlakah, ki pa občasno presahnejo, odvisne so od atmosferske vode. Ronclrošt je počivališče s presihajočo mlako. Na planini je šest mlak. Mlaka med Žbajnekom in Mešto je suha. Kaže, da je ne vzdržujejo, začela je puščati. Na zahodni strani Mešte je mlaka, ki je bila leta 2003 občasno suha.

Usedlina je bila rdeča, zato jo imenujem Rdeča mlaka. Po prvem deževju se je napolnila, voda je bila rjavo kalna. Egartova luža je rahlo ovalne oblike. Po oceni je v polni mlaki 20 m³ vode. Polna je bila tudi v sušnem obdobju, kar pomeni, da je vir vode v sami mlaki, da je v mlaki studenec, kar je označeno tudi na kartah. Kajarošta je ostala zunaj ograje, je ne vzdržujejo, zato je preminila, prerasla jo je trava. Kotanjo mlake napravijo na ugodni lokaciji, na ravnici, kamor je voda skozi čas nanosila zemljo. Le-to zbijejo, da postane neprepustna. Počakati je treba prvega dežja, da se napolni. Če mlaka začne puščati, jo je treba znova obdelati. V kotanjo je treba nasuti zemljo in jo septati.

Konji prihajajo tudi na Zgornji in Spodnji Irn. Na Zgornjem Irnu je na severnem pobočju, 150 m pod grebenom studenec, ki tudi v sušnem letu 2003 ni povsem presahnil. V koritu in dveh posodah je bilo stalno na razpolago 500 litrov vode. Na Spodnjem Irnu je mlaka približno pravokotne oblike. Po oceni drži 30 m³ vode in je bila 30. avgusta 2003 polna. Severovzhodno od nje je po oceni 2,5 ara mokrišča. Na robu močvirja je izvir, ki ne presahne, voda se odceja v mlako. Po urbarju iz leta 1630 je navedena planina Hiern - možgani. Studenci na Irnu zagotavljajo živini potrebno vodo v pašni sezoni. Razpored vodnih virov je ugoden. Egartova luža leži na jugovzhodnem delu, Hirn na vzhodnem, Ronclrošt in Murntrošt pa na severnem delu pašnika, ob bohinjski meji.

Greben Danjarske planine so ustvarili grebenotvorni morski organizmi v triasu (pred 212- 247 milijoni let). To so organizmi, ki še danes tvorijo morske grebene: morske gobe, korale in trdoživnjaki. Mogoče boste imeli srečo in boste našli sledi okamenelih ostankov teh živali.

Mejdle v Danjarski grapi

Od Perštonge navzdol desno pobočje sestavljajo: Lajnar, Tonderškovel, Lovs, Gemonda, Vrota in Lanareke. Na severovzhodnem pobočju danjarskega pomola imamo imena: Lajta Štajdekle, Prindle in Bideržna. Od grebena Danjarske planine navzdol so imena: Mejdle, Grobenčom, Groben, Holckovl, Ravt, Regele, Lerha in Feniškovl.

Danjarska grapa

Odcep bohinskega ledenika je drsel čez Mešngruntke in Perštongo proti Spodnjim Danjam. Ledeniku so se pridružile ledene gmote z Danjarske Jelovice in planine. Led je drsel tudi po pobočju Grobenčoma in Holckovla. S sabo je nosil tudi okamnine, ki jih najdemo na levem in desnem bregu Danjarske grape, vse do sotočja z Roclphom. Ko so gradili traktorsko vlako čez Feniškovl v Zgornjedanjarsko grapo, je buldožer izrinil ledeniški balvan z ostanki številnih okamnin. Balvan je pristal v strugi grape. Zahodni krak ledenika je segal čez pobočje Lanareka v Roclpho. Na Gemondi, nekdanjem pašniku, še stoji korito, ki nosi letnico 1937. Korito je držalo 1,3 m³ vode. Izvir je v neposredni bližini in je bil 30. avgusta 2003 suh. Danjarska grapa izvira med Povdnom in Pohom. Ob izviru je zajetje vaškega vodovoda. Zaradi občasnega pomanjkanja vode so od Trojarjev potegnili cevovod do rezervoarja v Povdnu. Dodatna voda naj bi zagotavljala oskrbo pitne kot tudi požarne vode.

Gručasta vas leži na začetku pomola. Hišna imena so: pri Žnajderlu, pri Markeljcu, pri Jurju, pri Petru in Grovgarju, pri Šimnu, pri Jenšterlu, pri Blažu, pri Šoštarčku, pri Kejžarju, pri Rehtarju, pri Rehtarjevem Vikotu, pri Egartu, pri Pegamu, pri Kajžlarju, pri Tovnu, pri Prezeljcu, pri Tinu, pri Lokarju, pri Tomu in pri Vinki. Na kraju pomola stoji cerkev sv. Marka. Po urbarju iz leta 1501 je cerkev stala že v petnajstem stoletju. V Pohu sta še hišni imeni pri Tinčku in v Pohu. V istem urbarju so navedeni nekateri priimki, ki so danes hišna imena: Prosel – Prezeljc, Schuestar – Šoštarček in Erhartt – Egart.

Ob grapi so bili razmeščeni mlini: Kejžarjev, Rehtarjev, Egartov, Markeljcov, Pegamov in Lokarjev. Razporejeni so bili na približni dolžini 500 m. Povprečna medsebojna razdalja je bila 100 m. Ostanki nekaterih mlinov so še vidni. Mlini so obratovali ob ugodnem vodostaju, ob jesenskih in pomladanskih vodnih višjih. Če kako leto ni bilo dovolj vode, so nosili v mlin v Sorico k Cencu.

V Danjah smo Kovačevi imeli dve parceli. Zemljišče v Lanareku je bila delno njiva delno košenina. Vse pridelke smo znosili v Sorico, seno v butarah, krompir v koših. Njiva je bila majhna, zato je nismo orali, ampak prekopavali. Zemljo s spodnje brazde smo znosili na vrh njive. Žito smo omlatili na Markeljcovem skednju. V Feneškovlu smo imeli košenino. Seno smo v butarah znosili na Tovnov pod, od tam pa smo ga s konjsko vprego spravili domov. Pri obdelavi njive je zaradi strmine več zemlje zdrselo na obronek, kot je je bilo v brazdi. Obronki so bili iz leta v leto večji. Skozi stoletja so narasli na dva metra in več. Njive v Lanareku so videti kot terase in dajejo prostoru svojevrstno značilno podobo.

Zgornjedanjarska grapa se priključi Danjarski na izteku kamnitega grebena Kovflek. Sotočje Roclpha pa je ob vznožju jugovzhodnega pobočja danjarskega pomo-

la. Desni breg grape je pobočje Gožla vse do izliva Nidrarske grape. Levi breg je od Kovfleka navzdol pobočje Vajtaha in Mendlaškovla do izliva Zabrske grape. Tu se odcepi vlaka, ki se vije v pobočje Gožla. Zgrajena je bila do Bajskovla za sanacijo žledoloma. Vlaka po Zabrski grapi se priključi na danjarsko na Mejdlu. Tam se voda prebija skozi ozko in globoko sotesko navpičnih sten Gožla in strmega pobočja Štomanta. Z vlake se v stenah soteske vidijo vdolbine tako imenovanih kadi, ki jih je voda, nasičena z gruščem z vrtinčenjem izdolbla skozi čas.

Zgornjedanjarska grapa

Zgornjedanjarska grapa ima tri krake. Desni izvir zahodnega, desnega kraka je nad vasjo, v Rovnahu, levi pa ob poti Zg. Danje–Irn, kjer je tudi vodno zajetje. Desni potok teče med Jurjevcovo hišo in Adamovim hlevom, levi pa med Jurjecovo in Gajgarjevo hišo. Pod vasjo se potoka združita. 14. novembra 2003 so bile ob cesti Zg. Danje – Trojarji struge vseh treh krakov suhe. Na dnu senožeti, ob vlaki, ki povezuje oba še vzdrževana vezana kozolca, pa je bil desni krak suh, v srednjem je žuborela voda, ob levem pa je bil ob poti močan studenec. Desni krak se spušča navzdol ob vzhodnem pobočju Hobmeka, levi pa ob zahodnem pobočju Reštlja. Srednji ima desni pritok, ki izvira v Prendlu. Voda levega kraka pod cesto kmalu ponikne in se spet pojavi v že omenjenem studencu. Vsi trije potoki imajo na dnu senožeti globoke, v kamnino vrezane struge, ki se pod Durnpohom združijo v enoten tok.

Sestavni deli povodja so: Rovnah, Irn, Avern, Kela, Kačji rob, Majdle, Groba, Šoda, Štonah. Na desnem pobočju grape so Hobmeke, Lanar, Star Ravt, Kovleke, na levem pa Reštle in greben – razvodje med Zgornjedanjarsko in Trojarsko grapo.

Vas leži med potjo Zgornje Danje – Irn in cesto Rotke – Torka. Imena domačij so: pri Balantu pri Adamu, pri Jurjevcu, pri Gajgarju, pri Kovdru in pri Gašperju. V vasi živi Kovdrova Rozalka, ki je leta 2003 praznovala osemdesetletnico. Pri njej se radi ustavljajo mimoidoči, prijatelji in znanci. Rozalka ima dober spomin in je prava zakladnica podatkov o soriških rodovih. V urbarju iz leta 1318 so Zgornje Danje imenovane Hueblein – kmetijice, vas s štirimi kmetijami. Po urbarju iz leta 1501 se vas imenuje zum Hueben – pri kmetijah. Eden od prebivalcev je bil Iuri – Jurij. Verjetno ima Jurjevcova domačija ime po njem. V urbarju iz leta 1630 je vpisan Ulrich Geiger, po njem se gotovo imenuje Gajgarjeva domačija. Pri Jurjevcu imajo na podih pravi muzej kmetijskega orodja, pravo skladišče različnih vozov in sani, vse izvrstno ohranjeno. Kolarski izdelki so delo kolarskega mojstra Cenca, kovaški pa soriškega kovača Matevža.

Zgornjedanjarske njive in senožeti se danes uporabljajo za pašnik. Na njem se pred glavno pašno sezono in po njej pase okrog 200 ovac. V glavni sezoni pa so ovce na Kremantu. Še sreča je, da je tako, saj ovce preprečujejo nadaljnje zaraščanje tega lepega

Zabrdo v snegu

ga sveta.

Od Durnpoha se grapa strmo prevesi. Voda se v brzicah preliva s police na polico, se na zadnji razcepi na dva pramena, ki obkrožita grbino struge. Pod izboklino se pramena združita v slap, ki pristane v tolmunu. Grapa se nadaljuje s kaskadnim slapom. Številni vodni prameni se spuščajo s stopnice na stopnico. Videti je, kot da bi nekdo po svetlo modri osnovi stopničastega skrila razpel belo, prosojno čipko, ki se proti dnu zgosti in konča v modri gladini tolmunu.

Ob stezi Trojarje-Spodnje Danje, na pobočju Hobmeka, je skrilolom. V njem je zadnji lomil skril gospodar Zgornjetrojarjeve domačije-France. Kritino so skupaj z otroki v koših znosili domov. Jalovina je drsela po pobočju vse do grape. Ko so delali vlako v Zgornjedanjarsko grapo, so z buldožerjem prerežali skrilasti plaz jalovine. V Starem Ravtu se odcepi steza proti Zgornjim Danjam. Na pobočju Hobmeka, na mestu, kjer se že vidi vas, je Najgerle - pričakovanje. S Kovfleka se steza spusti v grapo, nad sotočje s Trojarsko grapo. V strugi leži že imenovani balvan, ki ga je ledenik zajel na Danjarski planini. Na njem vidimo številne prereze okamnin, velikih megalodontidnih školjk. Obe grapi prečka steza, ki je vklesana v dolomitni greben med grapama, in pelje v pobočje Vajtaha, po levem pobočju Trojarske grape pa do slapa. Struga Trojarske grape je pred sotočjem na višjem nivoju. S slapom, ki pristane na polici, se nivoja obeh grap izenačita. Brzici obeh tokov zaključita pot v skupnem tolmunu. Pot se nadaljuje z novo brzico in novim tolmunom. Če gledamo sotočje od spodaj navzgor, vidimo štiri slapove oziroma brzice.

Trojarska grapa

Spodnji Trojar

Desni krak Trojarske grape izvira ob domačijah, kjer je tudi zajetje zgornjedanjarskega vodovoda. Številni izviri so v dolini med grebenoma Reštle in Farafekele. Na spodnjem robu trojarske košenine preidejo v previsne stene. Ob potoku pred previsom so ostanki Adamovega mlina. Baje je pogorel med obratovanjem. Po grebenu Reštle se vije steza Trojarji - Spodnje Danje. V spodnjem delu grebena stoji še ohranjen Balantov vezani kozolec. V pomladanskem času se od tod

ponuja očem prava idila. Pogled zaobjame po dolini navzgor visoke cvetoče tepke, v ozadju se beli mogočna Spodnjetrojarjeva hiša. Nad njo so s sončno svetlobo ožarjeni svetlejši bukovi in temni smrekovi gozdovi. Idilika se zaključuje s svetlo modrim neba in s prisojnimi, belimi oblaki na njem.

Če stojimo v podnožju previsnih sten, ob tolmunu, pod slapom in gledamo po slapu navzgor, se nam dozdeva, kot da gledamo visoko gori skozi okno v nebo. Iz te svetlobe prihaja ozek, bel trak vode, slap, ki pade na polico, kjer se razširi in se tako razširjen preliva s police na polico, pri čemer škropi in prši na vse strani in ustvarja prozorno meglico. S predzadnje police se prevesi v globino, pristane na zad-

nji stopnji, kot da nabira novih moči, se znova združi v močan ozek tok, se prevesi in pristane umirjen v globokem tolmunu. Pred sotočjem z levim krakom voda pribrzi v širokem toku in pristane v skledasti izdolbini ter se preko širokega roba sklede prevesi v dveh pramenih in se na dnu spet združi v enoten tok.

Levi krak izvira ob pobočju Ekna. Struga poteka ob dnu pobočja, na prelomu pa se prevesi čez stene. Levi potok je hudourniškega značaja. Ob mojem obisku je bila struga suha. Od sotočja obeh krakov do sotočja z Zgornjedanjsko grapo je struga ozka, s strmimi pobočji; prostora je le za vodo. Grapa je težko prehodna, zato je tudi dostop do slapa težak. Od nekdanjega Adamovega mlina vodi steza na greben in po grebenu navzdol. S te steze je možen, a težak in nekoliko tvegan dostop do slapa.

Od ratitovskega grebena navzdol gravitirajo na Trojarsko grapo površine: jugozahodno območje Kremanta, Grobe, Reštron, Sprednja in Zadnja Žbontejben, Cilinšeter, Bleke, Štekle, Gemonda, Ravt, Hohoker. Pod cesto so glavne obdelovalne površine. Oba dominantna grebena omejujeta trojarski svet. Greben Reštle meji na zgornjedanjsko, Eken pa na zabrško posest. Greben Farafekele teče približno po sredini trojarskega sveta. V spodnjem delu je položnejši. Po njem je speljana grebenska vlaka, ki povezuje etažnice med seboj. Po ustnem izročilu naj bi na grebenu opravljali bogoslužje. Če upoštevamo čas naselitve ob koncu trinajstega stoletja in čas izgradnje cerkve v petnajstem stoletju, vidimo, da so bili prebivalci brez cerkve okoli stopetdeset let. Ledinska imena na obdelovalnem svetu so: Mejžle, Špecežajta, Celintovle, Siraržajta, Longoker, Vrota, Maver, Binkele in Žbentle. V Žbentlu so še vidni ostanki nekdanjih senikov. Pri podiranju spodnjetrojarskega hleva se je leta 1975 smrtno ponesrečil Rehtarjev Ludvik, najaktivnejši član vaške skupnosti Spodnje Danje. Za njim je žalovala vsa podratitovska srenja.

Roclpoh

Roclpoh izvira pod cesto Rotke – Spodnje Danje, pod zadnjo Rotkarjevo rido. Na samem začetku se z levega pobočja pridruži potoček, ki izvira na pobočju Rotale. Globoka grapa je najmočnejši dotok. Struga je globoko vrezana v skrilasto podlago. Sto metrov pod cesto je lep slap. Ob sončni svetlobi lahko občudujete njegovo barvitost. Osrednji tok vode in številni curki padajo na temno modrino podlage. Če stojite pod slapom, vidite nad sabo ta barvni kontrast, na vrhu pa okno nebesne modrine, obkrožene z rastjem zlato-rumeno-zelenih odtenkov, ki jih ustvarja sončna svetloba. V grapi je še en manjši slap. Desno pobočje sestavljajo: Rotala, Mejdle, Maštavdah, Resoker, Hela, Movže in Štoke. Rotala in Mejdle sta poraščena z gozdom, preostale površine pa so bile nekdanje senožeti in njive z značilnimi obronki. Desno pobočje obsega Hinteržajto, Žbentle, Žbont in pobočje Gožla. Z desnega pobočja se zlivajo številni potočki. Voda Roclpoha je med pobočjem Gožla in danjarskim pomolom izdolbla v dolomitno hribino sotesko in tako ločila pomol od Gožla. Čez pobočje Lanareka je v dolino Roclpoha segal ledenik. Posamezni ledeniški balvani še vedno ležijo na desnem, skrilastem pobočju. Višina nahajališč teh balvanov istočasno kaže na debelino ledenika, ki je bil približno poravnan z višino danjarskega pomola. Zanimiva je ugotovitev, da ledeniška groblja v Roclpohu ne vsebuje ostankov okamnin, kar pomeni, da njihov izvor ni na Danjarski planini.

Pri gradnji traktorske vlake Roclph – Žbont je bila izrinjena večja apnenčasta skala z volumnom približno četrt kubika in več manjših skal. Nad vlako je v pobočje vpet balvan nepravilnih oblik z volumnom okrog 4 m³. Na pobočju v smeri Hinteržajte sem našel še tri kose z volumni 10 m³, 0,25 m³ in 0,10 m³.

Zabrška grapa

V povodje Zabrške grape spadajo: večji del planine Kremant, Rupe, Pajlžajta, Vajgroben, Šoderškovl, Bosarplote, Rešlanar, Peke, Zvezda (Križni tabor), Keple, Ravt in Ejben. Opisani prostor sega od ratitovškega grebena do ceste Zgornje Danje – Torka. Na Kremantu se v pašni sezoni pase okoli 200 ovac. Oskrbujejo se z atmosfersko vodo iz mlak. Po grebenu Kremanta je potekala freisinška meja po darilni pogodbi iz leta 973. Po opisu v urbarju iz leta 1630 je meja šla z Ronclrošta na planino Irn. Na zahodnem delu Kremanta je bilo počivališče z mlako, ki se je po vsej verjetnosti imenovalo Ronclrošt.

Vajgroben je kotanja med pobočjem Kremanta in zgornjim robom ratitovških sten Peke in Zvezda. Kotanja je pretežno porasla s smreko in je edina površina odraslega gozda nad stenami. V kotanji izstopajo posamezne smreke z odebeljenimi izrastki vej ob deblu. To so tako imenovana vimena, kot jim pravijo domačini. Smreka s premerom v prsni višini 108 cm ima na južni strani debela odebeline (vimena) s premerom do 30 cm in dolžino do 15 cm. Na severovzhodnem delu kotanje, pod stezo Irn – Pajlžajta je jama z večnim snegom, imenovana Žnebloh. Stena nad vasjo ima ime Bosarplote – vlažna stena, ker po pripovedovanju domačinov od nje stalno kaplja. Pod steno je dolinica, luknja, Kecerlehle – kozja luknja, obdana s stenami, le na eni strani je vhod. Fidar je v to naravno oboro zapiral drobnico, kadar je šel od doma. Če gledamo iz Ekna v stene, vidimo med Pekam in Pajlom zgornji del večkrake zvezde, od tod ime Zvezda. Ob cesti Sorica – Torka so razporejene domačije: nad cesto je Šola, Boštjanova in Blaževa hiša, pod cesto pa Čufrova, Eberlova in Fidarjeva. Zadnje tri hiše so obnovljene in so prave lepoticice. Po urbarju iz leta 1630 se je Zabrdlo imenovalo Unter Hocheneck – pod visokim vrhom. V vasi so bile tri kmetije, eden od prebivalcev je bil Stephan Heberle. Po njem ima verjetno ime Eberlova domačija.

Zabrška grapa se v Fidarjevem Žontu razcepi v dva kraka. Levi krak se pod Milekelom ponovno cepi. Levi odcep izvira v Restnu, na meji med Štokam in Pretertovlom, pod cesto Zabrdlo–Torka. Med obema odcepoma je greben Milekele. Na grebenu so bili razmeščeni mlini. Njihovi kamniti ostanki so še vidni. Nad vlako Zabrdlo – Danjarska grapa sta bila Čufrov in Fidarjev mlin, pod njo pa skupni Jurjevcov in Balantov, Eberlov in Sp. Trojarjev. Fidarjev mlin je imel naslednje dimenzije: notranje mere tlorisa 3,2 m x 2,9 m, debelina zidu 0,5 m, vrata širine 1 m, višina zidu 2,2 m, okno 0,5 m x 0,5 m. Pogonska os je bila kvadratnega prereza 0,3 x 0,3 m in dolžine 4,0 m. S koncev so bile v vreteno vgrajene železne osi, zaščitene s po tremi železnimi obroči. Prvi mlin je stal na nadmorski višini 1050 m. Desni izvir je močnejši in ta je mlinom zagotavljal pogonsko vodo. Njiva v bližini mlinov se je imenovala Miloker, površina, poraščena z gozdnim drevjem, pa Milholc. Levi breg je pobočje Štomanta, ki ga sestavljajo: Štomanteke, Kope, Štoke, Rovnah, Bimbarfa, Štekejben, Šorta, Šortentovle, Ajerkovl, Bimferleke, Reštlvota. Šorta je sedlo na

grebenu Štomanta, kjer so Zabrdčani lomili kamenje in pridobivali pesek za svoje gradnje. Ajerkovl je stožčast rob, ki gleda iz bukovih krošenj in vaščanom služi kot sončna ura. Kar nekaj časa sem rabil, da sem razrešil uganko ošiljenega osamelca, ki nosi ime Jajčasti rob. Ko sem šel po stezi, ki gre po pobočju, sem še vedno videl le stožec. Odkril sem, da gre druga steza pod robom. Ko sem se sprehodil po njej in gledal navzgor po pobočju, so se ob stezi nizali jajčasti robovi drug za drugim, a le eden od njih je gledal skozi krošnje.

Tudi desni krak se razcepi. Levi odcep izvira v Mošprunu, kjer še stoji betonsko vaško korito. Izvir je pod šolo ali bolje rečeno pod cesto Zgornje Danje - Torka. Desni odcep izvira pod pobočjem Ekna. V trikotniku cesta, levi in desni krak grape, so bile obdelovalne površine. Številni obronki pričajo o nekdanjih njivah. Prostor pod cesto sestavljajo: Mejžle, Mošprone, Bider, Lomekele, Protekele, Žont in Žontেকে. Vlaka Zabrd - Danjarska grapa se v serpentinah spušča med obema krakoma. V Milholcu so nad vlako ostanki Čufrovega senika s tlorsko površino 3 m x 4 m. Pod vlako je Eberlov senik v razpadanju tlorska 5 x 3 m in z višino 3,2 m. Senik je bil grajen kot kladarka na kamnitih temeljih. S prve ride se odcepi etažna vlaka, pod katero so ostanki Fidarjevega senika z rdečo opečno kritino. Čufer je imel šest senikov in en stelnik, Fidar tudi šest senikov in en stelnik, Eberle je imel štiri senike, Blaž enega in Kajžar enega. Skupaj je bilo v Zabrdu osemnajst senikov in dva stelnika. Z desnega pobočja Štomanta se pred Mejdalom v Danjarski grapi priključi steza, po kateri so Ravenčani hodili v Sorico k maši. Tremejdlarji so poznani iz druge svetovne vojne. 25. februarja 1944 je na desno pobočje Zabrske grape strmoglavil ameriški bombnik tipa liberator, rep letala pa je odpadel na jugovzhodno, danjarsko stran. Kronist je zapisal, da je tistega dne v času ene ure preletelo zgornji del Selške doline čez tristo letal. Posadka je štela deset ljudi. Večina preživelih je padla v roke partizanom. Domačini, ki so si ogledali nesrečo, so ugotovili, da sta bila v avionu dva in v bližnji okolici še dva mrtva. Vse so pokopali in grobove obeležili s križi. Po vojni so ostanke letalcev odkopali in odnesli. Tudi sam sem si kot trinajstletni fantič ogledal kraj nesreče na levem pobočju Danjarske grape. V spomin na tragični dogodek hranim letalsko neprebojno okensko steklo.

Štompoh

Štompoh s pritoki

Ratitovec

Meja povodja gre po ratitovškem grebenu od Štomkopfa do Gladkega vrha in Goča, po grebenu navzdol na Povden, čez Grebl vrh na greben Lajtnika. S Pajla se meja spusti na Štomanteke in po grebenu Štomanta do sotočja. V Altemavru je najvišji vrh s koto 1678 m in presega Gladki vrh za 11 m. Pod Gladkim vrhom je trav-

Mlaka v Žajtli na Ratitovcu

nati svet, ki ga sestavljajo Žajtle, Gresejben, Šaufergroben, Kuglcova rupa in Kuglcov rob. V Žajtli sta dve mlaki. Večjo so strojno poglobili in razširili in je pravokotne oblike. Volumen vode v njej je po oceni 50 m³. Nad njo je manjša mlaka. 10. decembra 2003 sta bili obe polni. Na severozahodnem robu je iz pobočja dotekala voda. Očitno se po deževnem obdobju mlaki polnita iz vodnih virov Gladkega vrha. Mlake uporablja živina s pašnika Pečana.

Ratitovec je privlačna turistična točka z izjemnim razgledom. Ob otvoritvi Krekove koče 9. avgusta 1925 je Slovenski narod zapisal, da je Ratitovec dobil svojo kočo. V prelepen nedeljskem jutru je gora razgrnila vse svoje čare in presenetila številne obiskovalce s prekrasnim razgledom na celo Triglavsko pogorje, ki je zablestelo v oranžasti luči sončnega vzhoda, razveselila s prijetnim zvončkljanjem pasočih se čred in postregla s številnimi markiranimi potmi.

Koča je leta 1943 pogorela. Znova so jo na istem mestu zgradili leta 1954 z velikim prizadevanjem domačinov in prijateljev Ratitovca. Zaradi naraščajočega obiska so jo dodatno razširili. Ko sem bil leta 2003 spet na vrhu, me je presenetil izjemen obisk. Trate okrog koče so bile polne planincev. Videti je, da je gora postala prava romarska pot. Tudi sam sem pogost obiskovalec ratitovškega grebena. Prihajal sem iz Sorice čez planino Irn in Kremant; iz Sorice čez Povden in po torkarskih ridah, s soriškega roba po grebenu Danjarske planine in Kremanta, z Zabrdra po grebenu Bosarplote na Kremant, čez Pečano, s Prtovča na Povden in po torkarskih ridah in s Prtovča čez Razor. Prihajal sem v vseh letnih časih. Vedno pogosteje pa so me vabile soriške grape s svojimi slapovi, brzicami in tolmuhi.

V ratitovških stenah se je zgodilo kar nekaj nesreč. V Altemavru je vzdignjena plošča v spomin mlade ponesrečenke. Pred leti se je na poti v dolino smrtno ponesrečil redni obiskovalec Ratitovca. Prav tako je preminil prijatelj ratitovških strmin pri sestopu proti Prtovču. Leta 1947 je v stenah omahnil štirinajstletni Tone iz Selc. Leta 1924 je v stenah preminil dvanajstletni Petrček, doma iz Železnikov. Leta 1911 je padel čez rob dvanajstletni Kovdrov Janez. Leta 1927 sta na Ratitovcu umrla petdesetletni oče Jožef in devetnajstletni sin Gašper. Smrt je povzročila eksplozija ročne bombe.

Prostor nad cesto Zabrdro – Torka sestavljajo: Meterlenk, Štonoker, Šteke, Greble, Longlanar, Bleha, Enga, Mešalanar, Pošalanar, Rajden, Marose in Fajfarkovbl.

Leta 1948 je bil na Ratitovcu požar. Za gašenje je bila angažirana tudi vojska. Vključili so tudi nas dijakke iz internata v Škofji Loki. Spominjam se, da smo v temi pešali, verjetno s Podrošta proti Ravnam. V ravenskih senožetih smo v nekem seniku počivali, ko je začelo deževati. Dež je požar pogasil. Požar na Ratitovcu pomeni vedno veliko grožnjo, da bi ušel čez greben na Jelovico.

Na Ratitovcu se je odvijala tudi rudarska dejavnost. Na severni strani Gladkega

vrha so leta 1984 odkrili rov opuščenega rudnika železove rude. Ugotovili so, da je bil rudnik vpisan v Rudarsko knjigo leta 1840, izpisan pa leta 1860. Obratoval je 20 let. Rov je globok 50 m, rudo so dvigali s pomočjo vitlov. Ročno so jo spravljali čez Razor na Prtovč in po južnem pobočju Štedl vrha do Jesenovca. Za pridobivanje rude so železnikarski rudarji pod opisanimi pogoji opravljali garaška dela.

Naj omenim legendo, ki še danes živi med domačini. Legenda pravi, da je v brezno pod Altemavrom padlo dekle, na Torki pa je pri nekem studentu voda naplavila dekletovi kiti. Brezno, imenovano Grintloh, so jamarji raziskali. Ugotovili so, da je globoko 50 m.

Pri Fajfarkovblu na zgornjem Povdnu so arheologi leta 1998 napravili dve sondi – dva izkopa do globine 0,6 m. V sondah so našli številne drobce oglja, 30 odlomkov prazgodovinske keramike in en odbitek črnega kremenca. Na osnovi najdb sklepajo, da gre verjetno za bronasto dobo. Nedvomno gre za prvi dokazani obisk Ratitovca. Obstaja verjetnost, da je bila v bližnji okolici stara prazgodovinska postojanka.

Obnovljene hiše v Zabrdu

Torkarska grapa

Na pomolu ob cesti stojijo torkarske domačije, dve kmetiji, Zgornja Torka in Spodnja Torka ter Kajža. Urbar iz leta 1318 Torko imenuje Am Thorekh – na Torki, urbar iz leta 1630 pa Zu Torchk. V urbarju sta vpisana takratna prebivalca: Gregor Torckher in Yurij Torckher. Na Milejbnju se Štompoh razcepi na desno Torkarsko in na levo Ravensko grapo.

Torkarska grapa se na slapu nad potjo Zabrdo–Ravne razcepi na dva kraka. Desni krak izvira pod cesto Zabrdo–Torka, ob jugovzhodnem pobočju Štoman-teka, ob katerem se potok spušča na slap. Levi krak izvira pod drugim ovinkom ceste Torka–Ravne. Potok se spušča ob severozahodnem pobočju torkarskega

Torkarske domačije

pomola. Prostor med obema pomoloma, ali med obema krakoma se imenuje Loh. Pod slapom je na levi strani močan izvir. Če stojimo pod slapom in gledamo navzgor, ob primernem vodostaju in ob sončnem vremenu vidimo nad slapom modro nebo, ob straneh pa temne robove gozda. Čez kamniti previs se voda preliva v dveh štrnastih tokovih, s številnimi štrnami ob straneh. Med sla-

pom in staro kolovozno potjo Zabrdo-Ravne se vidijo ostanki nekdanjega Torkarjevega in Javhovega mlina. Potok se spušča na Milejben. Levi breg je pobočje ravskega pomola, desni pa pobočje Štomanta. Loh sestavljajo Ovbocker, Mešaleke, Maver in Engerle. Na svojih senožetih je imel Zg. Torkar šest senikov, za spravilo stelje pa še dva stelnika. Sp. Torkar je imel osem senikov in en stelnik, Kajžar je imel dva senika. Od teh je bil eden na Zg. Povdnu, za spravilo sena z Ratitovca. Skupaj je bilo na Torki šestnajst senikov in trije stelniki.

Ravska grapa

Ravska grapa se pod vasjo deli na dva kraka. Levi krak izvira pod cesto v Spodnjem Povdnu, izvir je hudourniškega značaja. Ob mojem obisku 5. decembra 2003 je bil suh. Ob cesti Ravne-Lajtnik se levemu kraku priključi odcep, ki izvira v brežini vlake etažnice. Vlaka se odcepi od slemenske ceste na Lajtniku in odpira nekdanje ravnske košenine, zarasle pretežno s smreko v razvojni fazi drogovnjaka do debeljaka. V brežini sta pravzaprav dva izvira 10 m drug od drugega. Oba sta bila živa. Drugi odcep – potoček izvira na pobočju med vlako etažnico in cesto in se glavnemu toku priključi nad cesto Podrošt-Ravne.

Desni krak izvira nad cesto Torka-Sp. Povden, v Marosah, kjer imajo Zabdčani vodno zajetje za vaški vodovod. Izviri v Marosah so bili močni, struga nad cesto pri Nekelcu pa je bila suha. Pomeni, da voda nad Nekelcem ponikne in se znova prikaže v strugi pod cesto Hišarček – Drabonč. Drugi izvir je na jugovzhodnem pobočju, pod Torko. Voda je v strugi nad cesto še žuborela, pod cesto pa je že poniknila.

Ravne dajejo vtis amfiteatra, še posebno z lego nekdanjih njiv z obronki na pobočju ravskega pomola. Dolina je odprta proti jugozahodu, v smeri potoka. Prostor ob tokovih Ravnske grape sestavljajo: Žbont, Žbentle, Ešah, Ekerle, Šteklaron, Brota, Ejbenriža, Šoda, Goba, Pigele, Movže in Lajta. Na levem pobočju desnega kraka so Groharjeva, Hišarčkova in Javorčkova domačija, na desnem pa Nekelcova, Javhova (v razpadanju), Drobončova, Koblarjeva in Joškova (Javhova). Po urbarju iz leta 1318 in 1501 se vas imenuje Ebendle, vpisan je Iorg Grochawr – Grohar. Urbar iz leta 1630 navaja štiri kmetije in naslednja imena: Franz Ebner, Urban Grochauer in Lenardt Jauch.

Po pripovedovanju je bil Groharjev mlin v senožetih nad cesto, Koblarjev in Hišarčkov pod cesto in Drabončev na Milejbnju. Ostanki Koblarjevega, Hišarčkovega in Drabončevega mlina so še vidni. Hišarček in Drabonč sta mlina zamenjala. Hišarček je na Milejbnju, kjer je izkoristil vodo Ravnske in Torkarske grape, zgradil žago venecianko. Obratovala je še po vojni. Okrog leta 1950 je zgorela. Betonski steber ob sotočju še spominja na nekdanjo žago.

Štompoh

Od Milejbnja navzdol se grapa imenuje Štompoh. Od sotočja je po desnem pobočju speljana steza, ki se razcepi. Zgornja se vzpenja na greben med zgornjimi in spodnjimi skalnimi previsi, spodnja pa je speljana po policah spodnjih skalnih previsov. Zaradi kamnitega terena je steza dobro ohranjena. Po njej so Ravenčani hodili k maši v Sorico. V zvezi s stezo je znana legenda, ki pravi, da je Marija obiska-

la Ravne. Na poti je počivala na kamnitem sedežu ob stezi. Ta kamniti sedež se še danes vidi. Naslednje leto po Marijinem obisku so začeli na Prtovču graditi cerkev, ki je bila zgrajena leta 1869. Ravenčani so hodili po navedeni stezi k maši v Sorico še leta 1959. Po ustnem izročilu je Fidler iz Sp. Sorice na začetku dvajsetega stoletja ob nekem cerkvenem prazniku naštel šestdeset Ravenčanov, ki so šli k jutranji maši.

Po levem pobočju je speljana pot Podrošt – Ravne. Ta pot je bila glavna povezava vasi z dolino. Drabončev Matevž je pred vojno sekal drva na desnem pobočju. Za spravilo lesa je po grapi leta 1936 zgradil leseno drčo. Matevžu so pri delu pomagali brat Štefan, Koblarjev Ludvik in Katern Jože. V letih 1937, 38 in 39 mu je pomagal tudi sin Tone. Sečišče je prevzel Kovder s sedmimi delavci, vendar se je skupina kmalu razšla. Sekala sta le še oče in sin. Pomagal je tudi Kloftarjev Lore iz Sorice. Delal je tri do štiri leta. Letno je posekal in izdelal okoli 100 prostorninskih metrov drv. Primožev Janko se še spominja, da je kot kratkohlačnik lezel po žlebovih drče.

Štompoh je neprehoden zaradi ozke soteske, strmih pobočij, številnih brzic in tolmunov. Po grapi se prebijaš tako, da prideš do prvega slapa, se vzpneš po levem pobočju na pot, se premakneš po poti naprej in se spustiš v grapo nad slap ter nadaljuješ do drugega slapa. Postopek ponavljaš vse do Milejbna. Druga varianta je, da se prebijaš po levem ali desnem pobočju nad slapovi in tvegaš, da boš zdrsnil v strugo in se pri tem poškodoval. V grapi se skriva lepota, posebno v jesenskem in pomladanskem času, ko je ugoden tudi vodostaj. Čez dolomitni prag se spušča svetel, bel tok vode z modrim nadihom. Ob dotiku z gladino tolmana se jezno zapeni in se v naslednjem hipu umiri. Na pobočjih ob strugi vidimo pisano paleto jesenskih barv suhega listja, suhe trave in mahu – od rdeče, rjave, oranžne do rumene in zelene. Žarijo v sončni svetlobi in se zrcalijo na mirni gladini tolmana. Zares pravo barvno razkošje. Le redke obiskovalce se drzne stopiti v ta barvni paradiž. Z malo truda bi lahko odprli grapo za številne obiskovalce. Ob opazovanju naravnih lepot bi mineval čas in že bi bili v Ravnah na poti proti Ratitovcu. Desno pobočje sestavljajo: Star Ravt, Reštle, Ajgern in Mejdle, levo pa Žehle in Vrota.

ZAKLJUČEK

Spoznali smo, da so vodotočki imeli odločilno vlogo pri razvoju pokrajine. Naselitev je potekala ob studencih in vodotokih. Poraba vode v gospodinjstvih je naraščala, zato prvotni studenci ob naseljih ne zadoščajo več.

Višinski pašniki imajo zagoavljen vir vode na tradicionalni način z mlakami meteorne vode in z mlakami, ki jih polni-

Spodnja Sorica

jo bližnji studenci. Danjarska planina ima oskrbo vode s studenci zagotovljeno z Egartovo lužo in s studenci na Zgornjem in Spodnjem Irnu. Ti vodni viri niso presahnili niti v letu 2003. Na Soriški planini pa je suša napravila svoje. Rešila jih je vrtna. Vodovodi Pašne skupnosti, Litostrojske koče, Smučarskega centra in Sankališča so povezani v enotni sistem.

Soriška planina nima večjih onesnaževalcev okolja. Ohranili so čisto podtalnico, ki Soričanom zagotavlja čisto pitno vodo. Tako naj bi bilo tudi v bodoče. Od izvira navzdol je Sora onesnažena od pritokov vode iz gospodinjstev. Za sanacijo potoka bi morali za strnjeni del vasi odplake prečistiti. Na Sori je nekaj gospodarskih objektov. V Darflah je Grofova žaga venecijanka kot zanimiv objekt stavbne dediščine. Pod Ribnoim sta hidroelektrarna, last Elektrogošpodarstva, in mala elektrarna Stan-kotovega Lojza.

V grapah se skrivajo lepote, ki jih zaradi slabe prehodnosti malokdo vidi, na primer: Globoka grapa (Soriška in Spodnjedanjarska), Spodnjedanjarska, Zgornjedanjarska, Trojarska, Zabrska, Torkarska, Ravenska grapa in Štompoh. Lepe odseke grap s slapovi, brzicami in tolmoni bi morali postopoma odpirati s stezami za turistično ponudbo.

V kompleksu Podlajnar je združena cela vrsta zanimivosti:

- nekdanja košnja na lajnarskih strminah s skupino senikov ob poti in nošnja sena v butarah, zimsko samotežno spravilo sena, znano pod imenom senarjenje;
- pašnik s skledastim studencem - Šeslarji, kamor so hodili po vodo tudi s Soriške planine;
- vzdrževanje pašnika z drvarjenjem, sečnja na suš in zimsko samotežno spravilo drv;
- ogled rova nekdanjega železnikarskega rudnika železa iz druge polovice devetnajstega stoletja;
- ogled slapa Šprocarja in naravne kamnite police nad previsno steno, po kateri so Majerlovi nosili s Hirmana seno v butarah; po kamniti polici je potekala rapalska državna meja iz leta 1920;
- ogled nekdanjega rudnika - odprtega kopa na Negelnovem Žbontu.

Moji spominski utrinki segajo še v predvojni čas vaške tradicionalne skupnosti, v kateri se življenje skozi stoletja ni bistveno spremenilo. To starožitnost simbolizira naslednji dogodek:

Gospodar je ugotovil, da so sino-vi pri spravilu sena uporabljali vola. Pokaral jih je: "Ti dedci leni, namesto da bi sami znosili seno, pa matrate to ubogo žival!"

V prilogi je zbranih sedemnajst enodnevnih programov različnih vsebin soriške dediščine in deset različnih preglednic.

Podlajnar

PRILOGE**Enodnevni programi****Podlajnar**

Lanjarske senožeti, košnja, spravilo sena, seniki in senarjenje
 Pašnik, leseno korito ob skledastem studencu
 Izvir Bogštribe, blatne kopeli divjih prašičev
 Vzdrževanje pašnika z drvarjenjem, sečnja na suš, zimsko spravilo drv
 Floristična posebnost, širjenje areala velikega (*Leucoium*) in malega (*Galanthus nivalis*) zvončka
 Rov rudnika železove rude iz druge polovice devetnajstega stoletja

Podlajnar-Štoublgroub

Globoka grapa s slapom
 Majerlov Hirman, državna rapalska meja
 Dnevni kop manganove rude na Negelnovem Žbontu
 Negelnov Žbont, ostanek panonske izravnave
 Šeter, nekdanja čredinka
 Štoublgroub, prašna dolina
 Štodlarjev pomol, ostanki ledeniške groblje

Rautek, Bolbežgroba, Soriški potok

Bolbežgroba, obročkanje bukovih tršev; Bolbežgroba, ostanek postpanonske izravnave
 Paklonsko križišče
 Smukanje bukovega listja za krmo živine
 Sotočje Štoublgrouba s Soro, srečanje ledenikov
 Odločitev o naselitvi rib
 Ribn, vrtički za gojenje zgodnjih sadik povrtnin
 Nekdanji in sedanji objekti ob strugi Sore: mlini, žage, vodno kolo za pogon gep-lja in kovaškega kladiva, elektrarna, kopališče, vikendi
 Rod Frelihovih – soriški župani, anekdo-ta o Kejžarju in dr. Janezu Evangelistu Kreku

Izviri Zadnje Sore

Izviri levega in desnega kraka Sore, vod-na zajetja, vaški vodovod
 Ostanki Lenartove domačije
 Italijanske utrdbe ob Petrobrdskem pre-valu
 Sistem vlak in mulatera
 Razvodje med Črnim in Jadranskim mor-

Koze na Allenmavru

jem, razvodje v času panonske izravnave
Srednjeveška tovorna pot čez Petrobrdski preval
Povezava med železarstvom na Štalci in svetolucijsko kulturo
Širjenje življenskega prostora jelenov v Baško grapo v zadnjem desetletju
Pajbelc – ostanek postpanonske izravnave

Geblarji

Cesta v Geblarje z odcepi in mrežo vlak
Najgerle, Protekele, Štoleke
Pri Mihi, na Kaštelu
Nekdanje senožeti s seniki
Martinova domačija in Grohar
Martinov pomol–ostanek prvega nivoja (višja stopnja) postpanonske izravnave

Izvir Sore

Izvir pod Korhpiglom, zadnja ledeniška peta
Keržitol, Kužloht, Bider in Cigenžloht
Ledeniška groblja: ledeniška peta med Jurlom in Poharjem, Pigele, Žlehtgort,
Žont, Kondratov in Tolarjev grič in Rotke
Movže–pašnik, višinsko barje, studenci s ponori, Protprohkovl
Kejvele–kamnita košenina, košnja s porezovanjem
Vlaka Soriški rob–Mešngrontke, zgrajena na ledeniški groblji, fosil, najden pod
vrhom Tonderškovla
Kraški svet na jugovzhodnem pobočju Dravha

Soriška planina

Subalpsko bukovje
Košnja na planini, seniki, senarjenje, rapal-
ska meja
Planina kot pašnik, oskrba z vodo
Planina kot smučišče
Gozdni sadeži in zelišča
Zadnja ledena doba, najdeno okostje losa

Konji na počitku

Nidrarska grapa

Izvira, nekdanji mlini, Nave, Toncova bajta, Gaštan
Ostanki ledeniške groblje, Kejvele, Pigele
Košta, mreža vlak, dominantna grebena Kicrekele in Gosadera
Skrilolom
Rov rudnika iz druge polovice devetnajstega stoletja
Dehžajta, pašnik, sestoj belega gabra pod Kovlrošto

Panoramska pot Rotke - Gožel

Rotke, Rotala, Hinteržajta, Formeke- razgled
 Izvir Roclpoha
 Holck, križišče poti
 Kope, Tolarjev Regel - razgled
 Reštle, križišče poti
 Kovlrošt, kopišče
 Gožel, vrh, razgled
 Zadenjtolarjeve Ekarje, odcep vlake v Roclpoh, ledeniški balvani

Danjarska grapa

Izvir, vodno zajetje, rezervoar v Povdnu
 Nekdanji mlini ob strugi
 Flančniki, vrtički za vzgojo zgodnjih sadik povrtnin
 Danjarski pomol s cerkvijo sv. Marka
 Mejdle, soteska med pobočjema Gožla in Štomanta
 Vajtah, Mendlaškovl, na pobočje je padel rep ameriškega bombnika
 Sotočja pritokov
 Ledeniška groblja v Holckovlu in na obeh bregovih grape
 Najgerle, Krajcke, Resoker

Danjarska Jelovica in planina

Zgodovina Danjarske Jelovice
 Cesta Gaštan - Gecembre - Mešengrontke - Perštonga z mrežo traktorskih vlak
 Protproh, Žbont, Perštonga, Kejvele, Gecembre, Štonah, Kajarošt in Okšengroba
 Steza Mešengrontke-greben Danjarske planine, Bosarovn, Egartova luža, Rdeča
 mlaka, Rondrošt, Murntrošt
 Nastanek grebena v zemeljski zgodovini (grebenotvorni organizmi)
 Subalpsko bukovje
 Planina kot pašnik
 Štonah in Grobnčom, kraški pojavi

Zgornjedanjarski svet

Izvir Zgornjedanjarske grape
 Durnpoh, sotočje vseh treh krakov grape, brzice in tolmoni
 Longoker, Žmovlekerle, Šajboker, Pažekele, Podnoker, Pejdnle, Podžen, Punčar-
 pron, Prendle, Pohholc
 Planina Irn z izviri
 Zgornjedanjarske košenine, ovčji pašnik
 Hobmeke, ostanek panonske izravnave

Trojarski svet

Izvir Trojarske grape, vodno zajetje
 Slapovi in brzice

Cilintovle, deljena dolina in Siraržajta, različne strani
 Reštle – greben s stezo Trojarji - Sp. Danje
 Hobmeke, ostanek panonske izravnave
 Stavbna dediščina: kašča, številni kozolci in ostanki nekda-
 njih senikov
 Greben Farafekele z grebenso vlako, na njem so po ust-
 nem izročilu v štirinajstem stoletju opravljali bogoslužje.
 Žbontejben, Bleke, Celinšeter, Štekle, Ravt, Gemonda,
 Žbentle

*Toplar v Danjarski
 grapi*

Zabrški svet

Ratitovške stene: Bosarplote, Peke in Zvezda
 Izviri Zabrške grape
 Tremejdlarje, nesreča ameriškega letala
 Milekele, mlini
 Štomanteke, ostanek panonske izravnave
 Štomant, Bimbarfa, Šorta, Ajerkovl
 Opuščene njive in košenine, Zabrška grapa

Ravne

Ravenska grapa z izviri in pritoki
 Nova gozdna cesta Ravne - greben Lajtnika - Pamerpoh, mreža vlak
 Nekdanje ravenske senožeti: Lajta, Pront, Movže, Pigele, Ekele, Goba, Ešah
 Steza Milejben – Štomant - Danjarska grapa, po njej so Ravenčani hodili k maši
 v Sorico, legenda o Marijinem obisku
 Drabonč in sečnja bukovine, lesena riža po Štompohu
 Ravenski skrilolom
 Štompoh s slapovi, brzicami in tolmoni
 Ravenski amfiteater, ravenski pomol, ostanek postpanonske izravnave
 Mlini in žaga

Torkarski svet

Torkarska grapa z izviri in pritoki
 Slap ob sotočju, mlini ob stari poti Zabrdó-Ravne
 Njive in senožeti v Lohu: Engerle, Metrekele, Mešaleke, Ovboker
 Torkarski pomol: Toržajta, Rovnah, Lekele, Savžajta, Kope, ostanek panonske
 izravnave
 Spodnji Povden, križišče poti, Zgornji Povden, Fajfarkovbl, arheološke raziska-
 ve
 Marose, izviri, vodno zajetje
 Grebel vrh z grebenom Bintka, Rupnikova linija
 Legenda o deklici, ki je padla v Grintloh
 Torkarske strmine: Longlanar, Bleha, Enga, Mešalanar in Pošalanar

Torka - Ratitovec

Rajden

Pašnik z mlakami: Gladki vrh, Kuglcov rob, Kuglcova rupa, Gresejben, Šaufergroben in Žajtle

Rudnik nad Razorom

Ratitovec kot izletniška točka

Ratitovec in nesreče

Požar na Ratitovcu

Geološka zgradba in nastanek Ratitovca, subalpsko bukovje, Pečana, Roncroč, freisinška meja

Ovce v Zgornjedanjarskem svetu

Razne preglednice:***Nekatera domača hišna imena******Zgornja Sorica***

Gosar – Gasser, Gosa – ulica, Gasser – Gosar, tisti, ki živi v ulici.
 Cenc – Vinzenz – Vincenc, Vinko
 Hošplar – Haspel, Spinrad – kolovrat, Haspler – Hošplar – kolovratčan
 Šorl – v urbarju iz leta 1630 je vpisan Sebastijan Scherl
 Tavš – Tausch – zamenja, zamenjava
 Grovgar – Gregor, Grog
 Majarčk – Meier, Verwalter – oskrbnik, upravnik
 Mart – Martin – Merten, Mart
 Tolc – Berthold
 Žnajdar – Schneider – krojač
 Betni žnidar – Schneider – krojač
 Oželt – Oswald – Ožbolt
 Majerle – Maurer – zidar, Maver – zid
 Tecl – Mathias – Matija, Matic
 Jurle – Jur
 Gotar – Gothard
 Keržar – Kuhrieser – pogonič, govedorejec
 Ejbnar – Ebner – ravančan
 Urlist – Organist – Orlist, Urlist – orglar
 Rotkar – Rotecker – rdeči grebenar
 Tolar – Taler – dolinar
 Pohar – Bacher – potokar
 Kondrat – Konrad. V urbarju iz leta 1501 je vpisan Khuenradt
 Kejžar – Kaiser. V urbarju iz leta 1501 je vpisan Petter Kaysser, po katerem je Kejžarjeva domačija verjetno dobila ime. V franciscejskem katastru je bil vpisan Koeser
 Štodlar – Stadler – skednjar, Stadel – skedenj
 Bognar – Wagner – kolar
 Geblar – Hubler – Heblar, Geblar, Hube – kmetija

Spodnja Sorica

Holcmar – Holzmeier – oskrbnik logarnice
 Koštnar – Kastner – skrinjar. V urbarju iz leta 1501 je vpisan priimek Kestner
 Eberle – Domačija ima ime po priimku Heberle
 Fidlar – Fiedler – goslač
 Tolc – Berthold
 Kemperle – v urbarju iz leta 1630 sta pod Sorico vpisana Marco in Jakob Khemperle
 Krištan – Christian – Kristjan. V urbarju iz leta 1501 je bil vpisan Cristian vnderen

Rain – Kristan pod mejo, pod obronkom

Gajžlarčk – Haus – hajžle – hiša, hišica

Fajfar – Pfeifer – piskač. V urbarju iz leta 1501 je vpisan Mертt Pheyffer – Martin Fajfar

Šiman – Simon. Hiša je dobila ime po Zadenjtolarjevem Simonu, rojenem leta 1823

Ekar – Ecker – grebenar. V urbarju iz leta 1501 je vpisan Iorg am Ekh

Žnidar – Schneider – krojač

Šimc – Simon. Za časa franciscejskega katastra je za današnjega Šimca bilo vpisano hišno ime Spodnji Gosar.

Spodnje Danje

Lokar – Locker – vabilec

Tovne – Anton – Teindle, Teinle

Prezeljc – Proesel. V urbarju iz leta 1501 je vpisan Hanss Prosl – Janez Prezelj

Egart – Erhart. V urbarju iz leta 1501 je vpisan priimek Erhartt

Pegam – Boenheim, Bohm, Behim, Boehmeln – govoriti nemško s češkim naglasom

Rehtar – Richter – sodnik

Kejžar – Koeser – sirar. V urbarju iz leta 1630 so vpisani: Peter Khesser, Gregor Khoescher in Michel Choescher – Peter, Gregor in Mihael Kejžar

Šoštarčk – Schuster – šoštar, šuštar, šošterle – čevljar

Jenšterle – Jensterlein. V urbarju iz leta 1630 je vpisana Nescha Jensterlin – Neža Jensterle.

Šimen – Simon

Grovgar – Gregor, Gropa

Markeljč – Markus – Markele – Marko. V nadškofijskem arhivu je vpisan Marcus Keshar, umrl 1781 leta v Sp. Danjah

Žnajder – Schneider krojač

V Pohu – Bach – potok

Zgornje Danje

Balant – Valentin, Walant

Jurjevc – Juri – Jurij. V urbarju iz leta 1501 je vpisano ime Iuri. Verjetno ima domačija po njem ime.

Gajgar – Geiger, Geigenspieler – goslač. V urbarju iz leta 1630 je vpisan Ulrich Geiger.

Kovder – Koder. Andrej Koder, rojen 1834 je prišel iz Bače. Poročen je bil z Margareto Beguš.

Zgornji Trojar – Troier – zgonjar, Troie – zgonje

Spodnji Trojar – Troier. V urbarju iz leta 1501 je pri Trojarjih vpisan Hanns Troyer.

Zabrdo

Eberle – domačija ima ime po priimku Heberle. V urbarju iz leta 1630 je pod Zabrdom vpisan Stephan Heberle.
Fidlar – Fiedler – goslač

Torka

Zgornji Torkar – Tor – vrata, Toreck – Torke, Torka – vrata na grebenu
Spodnji Torkar – v urbarju iz leta 1501 je za Torko vpisano ime Am Thorekh. V urbarju iz leta 1630 sta pod Torko vpisana Gregor Torckher in Juriy Torckher.

Ravne

Nekelc – Nikolaus, Khlaus, Mikla, Niklas, Nikla, Niklo – Nekelc
Grohar – domače hišno ime je nastalo iz priimka. V urbarju iz leta 1501 je vpisan Iorg Grochawr, v urbarju iz leta 1630 pa Urban Grochawer.
Javh – Jauk, Süden. Südwind – jug. V urbarju iz leta 1630 je pod Ravne vpisan Leonhardt Jauch.
Drabonč – Drabontscher, Drawonttsar – Dragonec. V franciscejskem katastru iz leta 1830 je Drabonč vpisan kot Dragonc.
Koblar – Kofler, Khovlar – hribovec
Podnar (sedaj Javh) – Bodnar – na dnu, domačija je na dnu Raven.

Nekdanje in sedanje naprave na vodotokih

Sora

Mlini: Kejžarjev, Oželtov, Grofov, Tavšev, Hošplarjev, Cencov, Tolarjev, Gosarjev, Kondratov, Šimcov, Ekarjev, Robovcov in Geblarjev
Vodno kolo, gepel: Šimcov
Vodno kolo, kovaško kladivo: Gotarjev
Žage venecijanke: Urlistova, Grofova (še obratuje) in Kondratova
Male hidroelektrarne: Vaška skupnost, Elektrogospodarstvo (obratuje), Stankotov Lojze (obratuje)

Štodlarjeva grapa

Mlin: Štodlarjev

Nidrska grapa

Mlin. Koštnarjev, Eberlov
Vodno kolo, gepel: Koštnarjev

Danjarska grapa

Mlini: Kejžarjev, Rehtarjev, Egartov, Markeljcov, Pegamov in Lokarjev

Trojarska grapa

Mlin: Adamov

Zabrška grapa

Mlini: Čufrov, Fidlarjev, Jurjevcov, Balantov, Eberlov in Sp. Trojarjev.

Torkarska grapa

Mlini: Torkarjev in Javhov

Ravenska grapa

Mlini: Groharjev, Koblarjev in Drabončev

Milejben

Žaga venecijanka: Hišarčkova

Skupaj objektov na vodotokih

Sorica 15 mlinov, 3 žage, 2 gepla, 1 kovaško kladivo in 3 elektrarne; Spodnje Danje 6 mlinov; Zgornje Danje 1 mlin, Zabrdo 5 mlinov, Torka 2 mlina in Ravne 3 mlina in 1 žaga. Vsega skupaj 32 mlinov, 4 žage, 2 gepla, 1 kovaško kladivo in 3 elektrarne.

Nekdanji seniki

Soriška planina: Urlist 2, Tolc 2, Cenc 2, Krejle 1, Majerle 1, Pohar (Šiman) 1, Ejbnar 2, Ekar 4, Lompraht 1, Grovgarčk 1, Šorlčk 1, Koštnar 3, Krištan 1, Tecl 1, Mart 1, Spredenjtolar 3, Gajžlarčk 1, Fidlar 1, Kemperle 2, Zadenjtolar 1, Bognar 1, Ekarjev Franc 1, Keržar 3 in Šimc 2. Skupaj 40 senikov.

Podlajnar: Kondrat, Pohar, Šimc, Zadenjtolar, Gosar, Fajfar, Kejžar, Ekar, Šorl in Fidlar. Skupaj 10 senikov.

Geblarji: Spredenjtolar 1, Geblar 2, Mart 1, Tolc 2, Zgornjštentlar 2, Šimc 1, Rabovc 1, Šorl 1, Ekar 1 in Dolinar 1. Skupaj 13 senikov.

Skupaj senikov: Soriška planina 39, Podlajnar 10, Geblarji 13, vsega skupaj: 62 senikov.

Zabrdo: Čufer 6 + 1, Fidlar 6+1, Eberle 4, Blaž 1 in Kajžar 1. Skupaj 18 senikov in 2 stelnjika

Torka: Zg.Torkar 6+2, Sp.Torkar 8+1 in Kajžar 2. skupaj 16 senikov in 3 stelnjiki.

Nekateri izviri in mlake**Zadnja Sora**

Izviri desnega kraka Zadnje Sore so na pobočju Podlajnarja, nad Petrovim Brdom, na nadmorski višini 950 m ob vzhodnem pobočju grebena - razvodja med Črnim in Jadranskim morjem.

Izvira levega kraka sta na istem pobočju, le 350 do 400 m proti vzhodu, nad odprtim vodnim zajetjem, pod previsnim robom.

Lesene skulpture iz »Sveta pod Ratitovcem« Ivana Kejžarja

Rajterpoh

Desni odcep desnega kraka Ročpoha, izvira pod grebenom Zadnji Ravtek-Lajnar, nad odprtim vodnim zajetjem. Levi odcep izvira na istem pobočju, le 100 do 150 m proti vzhodu. Izvir je bil 8. decembra 2003 suh, je hudourniškega značaja. Studenec oživi po daljšem deževju.

Izvir levega kraka je pod Negelnovim Žbontom, ob jugozahodnem pobočju Zadnjega Ravtka.

Brezimni potok

Potok izvira pod cesto Petrovo Brdo-Sorica. Levi izvir je ob zahodnem pobočju grebena Ravtek-Rajterpigel, desni pa ob vzhodnem pobočju grebena Zadnji Ravtek - Pajbelc.

Paklonska grapa

Desni krak grape izvira med južnim pobočjem Rajterpigla in severovzhodnim pobočjem Juranžeka, levi pa med vzhodnim pobočjem Rajterpigla in jugozahodnim pobočjem Bolbežgrobe.

Na pobočju Pajbelca, Juranžeka in Geblarjev v deževnem obdobju oživijo številni mali izviri. Voda se v potočkih zliva v strugo Sore.

Sora

Sora izvira na severozahodnem robu naselja Erble pod Korhpiglom. Ob jesenskih in pomladanskih vodnih viških je izvir zelo močan.

Soriška planina

Na planini so izviri v Mejdlu, na severovzhodnem pobočju grebena Kor-Možic. Ob vseh treh izvirih so vodna zajetja. Vodna vrtina je ob jugozahodnem delu Travnikov, v bližini steze za na Kor. Ob strojni remizi je vodni bazen, namenjen zasneževanju (4000 m³). Studenci so v sušnem letu 2003 presahnili. Aktivirati so morali črpalko vrtine.

Movže

Na vzhodnem delu sprednjega Movža je izvir, ki je ob poti Soriški rob-Movže, na spodnjem robu Cencove senožeti. Drugi izvir je verjetno v močvirju pod apnenčastim robom ob severozahodnem pobočju Kejvele-Movže. Tretji izvir je ob jugozahodnem pobočju Protprohkovla, četrti pa v Zadnjem Movžu, na vzhodnem delu Protprohkovla na dnu pobočja.

Ejbmarje

Na jugozahodnem pobočju Erbelca je pri Ejbmarjih na nadmorski višini 1100 m izvir, ki v suši presahne.

Ivan Kejžar, Slap v Spodnjedanjarski grapi, akvarel

Šajsgreble

Potok izvira v Kejžarjevem Ravtu. Na vrhu Liparjevega Ravta je studenec, kjer Keržarjevi ob košnji zajemajo vodo. 12. marca 2003 studenec ni povsem presahnil, iz žlebička je kapljalo. Vode je bilo dovolj, da bi se za silo odžejal.

V spodnjem toku Šajsgrejbla je na levem bregu močan izvir.

Globoka grapa

Vsi trije kraki Globoke grape imajo svoje izvire na pobočju Podlajnarja. V sušnem obdobju studenci presahnejo do te mere, da čez Šprocar teče le za dober studenec vode.

Na nekdanjem pašniku je na njegovem spodnjem robu na nadmorski višini 1100 m skledasti studenec – Šeslarji. Ob njem je še leseno razpadajoče korito.

Prendlarji

Na jugozahodnem pobočju grebena Žbont–Žetel so številni izviri – Prendlarji. Voda se v potočkih izliva v Soro.

Pretertol

Na desnem pobočju Sore je v Pretertolu potoček, ki izvira izpod Štoleka.

Kirhpoh

Kirhpoh izvira pod južnim pobočjem grebena Keple–Groba. Na grebenu stoji soriška cerkev.

Brezimni potok (domnevni Forštentol)

Potok izvira med jugovzhodnim pobočjem Trečeka in jugozahodnim pobočjem Voržanka. V sušnem obdobju izvir presahne.

Danjarska planina

Rdeča mlaka je na grebenu planine, na zahodni strani Mešte. V suhem vremenu v letu 2003 je presahnila in se ob prvem dežju zopet napolnila. Po oceni drži 5,0 m³ vode.

Mlaka na Murntroštu v letu 2003 ni presahnila. Na dan 7. septembra je bila do polovice napolnjena s svetlorjavo, kalno vodo. Videti je bilo, kot da ima dotok vode z zahodnega pobočja.

Mlaka na Roncstroštu je presihajoča, kot pove že ime, in je v bližini bohinjske meje. Egartova luža je severovzhodno od Rehtarjevega griča na severnozahodnem pobočju planine, 100 m pod grebenom. Po oceni drži 20 m³ vode. 30. avgusta 2003 je bila polna. V mlaki je izvir, ki je označen tudi na kartah.

Studenec na Zgornjem Irnu

Izvir je na severnozahodnem pobočju, 150 m pod grebenom. V sušnem letu 2003 ni presahnil. 30. avgusta je iz žlebička curljalo, dalo se je odžejati. V lesenem koritu in v dveh posodah je bilo na zalogi 500 litrov vode.

Mlaka s studencem

Izvir je na jugovzhodnem delu doline Irn. Ob njem je mokrišče približno kvadratne oblike s površino 2,25 ara. Voda se iz močvirja odteka po strugi v 20 metrov oddaljeno mlako. 30. marca 2003 je bila polna. Lahko zaključimo, da Egartova luža in mlaka na Irnu zagotavljata pašniku potrebno vodo v vseh vremenskih razmerah.

Kremant

Na pobočju Kremanta je napravljenih nekaj novih mlak za potrebe ovčjega pašnika.

Mlaki na Ratitovcu

Na sedlu med Gladkim vrhom in Altemavrom sta dve mlaki. Večja po oceni drži 50 m³ vode. 10. oktobra 2003 sta bili mlaki polni. Voda je dotekala z dna pobočja Gladkega vrha.

Gemonda

Na Gemondi, na nekdanjem pašniku še stoji betonsko korito z letnico 1937. Izvir je v neposredni bližini korita in je bil dne 30. avgusta 2003 suh.

Danjarska grapa

Izvir Danjarske grape je med Pohom in Povdnom. Ob njem je tudi zajetje vaškega vodovoda. Dvajset metrov pred sotočjem Zgornjedanjarske grape z Danjarsko je ob poti močan izvir, ki je označen tudi na kartah.

Roclpoh

Roclpoh izvira pod zadnjo Rotkarjevo rido. Na levem pobočju so izviri v Rotali in v Mejdlu, na desnem pa v Hinteržajti in v Žbontu. Roclpoh je bil ob izlivu 27. avgusta 2003 suh.

Zgornjedanjarska grapa

Izvira desnega kraka grape sta nad vasjo. Desni odcep izvira v Rovnahu, levi pa ob poti Zg. Danje-Irn.

Srednji krak izvira nad cesto Zg. Danje-Trojarji. Dne 14. novembra 2003 je bila struga ob cesti suha. Krak ima desni pritok z izvirom, imenovanim Prendle. Studenec ne presahne.

Levi krak izvira tudi nad cesto. Studenec oživi le ob deževju, toda voda kmalu pod cesto ponikne in se nižje znova pojavi.

Trojarska grapa

Desni krak grape ima en izvir nad cesto, ki pa je hudourniškega značaja. Na zahodni strani Trojarjeve hiše je izvir, ob katerem imajo Sp. Danjarji vodno zajetje. Več izvirov je vzdolž grebena Reštle, izviri so močni in ne presahnejo.

Izvir levega kraka je ob pobočju Ekna in je hudourniški.

Zabrška grapa

Izviri so pod cesto Zgornje Danje–Torka. Levi krak ima dva izvira. Levi odcep izvira v Restnu, desni pa na zahodni strani grebena Milekele. Desni je močan in je zagotaljal vodo za pogon mlinov.

Tudi desni krak ima dva izvira. Desni odcep izvira ob pobočju Ekna, levi pa v Mejžlu.

Studencu pravijo Mošprone – studenec v močvirju in ne presahne.

Torkarska grapa

Levi krak izvira pod rido ceste Torka–Ravne, ob pobočju torkarskega pomola, desni pa pod cesto Zabrdo–Torka, ob pobočju Štomanta. Pod sotočjem obeh krakov, pod slapom, je na levem bregu močan izvir, ki ne presahne.

Ravenska grapa

Desni odcep levega kraka izvira pod rido ceste Spodnji Povden–Grebel vrh. Dne 15. decembra 2003 je bil izvir suh. Oživi po daljšem deževju. Levi odcep izvira v brežini etažne vlake, ki se odcepi od slemenske ceste na Lajtniku. V brežini sta pravzaprav dva močna izvira na razmaku desetih metrov.

Levi dotok izvira na pobočju nekdanjih ravenskih senožeti, med cesto za Lajtnik in etažno vlako.

Desni krak ima glavni izvir v Marosah, nad cesto Torka–Spodnji Povden, kjer imajo Zabrščani vodno zajetje vaškega vodovoda. Potok med izvirom in Nekelcem ponikne in se znova pojavi pod cesto Hišarček–Drabonč. Desni odcep izvira na jugozahodnem pobočju torkarskega pomola in pri Nekelcu tudi ponikne.

Zgodovinska nahajališča in nekdanje prometne povezave

Na Zgornjem Povdnu, ob Fajfarkovblu je arheološko nahajališče. Dokazan je prvi človekov obisk Ratitovca v bakreni dobi.

Poznana je srednjeveška tovarna pot Furlanija – Baška grapa – Petrovo Brdo – Sorica – Škofja Loka. Manj znano je varovanje petrobrdskega prevala z leseno utrdbo, imenovano kastel. Ta utrdba je bila domnevno v Geblarjih, na Kaštelu. Simon Rutar omenja trgovsko pot ob koncu petnajstega stoletja po Baški dolini na Kranjsko (v Loko in na Bled). Ponovno omenja povezavo iz leta 1880 med Tolminsko in Kranjsko po Bači čez Petrovo Brdo v Železnike. Rutar za sedlo Petrovo Brdo ugotavlja, da čezenj drži najvažnejša povezovalna pot med Tolminsko in Gorenjsko, ki je bila v prejšnjih stoletjih zelo obiskovana. V Sorici je bila v srednjem veku mitnica.

Domnevam, da so bili prebivalci, ki so pridobivali železo na Štalci v Selški dolini, povezani z obrtniki na Mostu na Soči (Svetolucijska kultura). Po tej domnevi bi tovarna pot Češnjica – Sorica – Petrovo Brdo – Most na Soči obstojala že pred našim štetjem, podobno kot je dokazano obstojala bohinjska pot (Bohinj – Vrh Bače – Baška grapa – Most na Soči). Po Simonu Rutarju je po najstarejših zgodovinskih virih (pred selitvijo narodov) bila Tolminska povezana s Kranjsko s potjo Petrovo Brdo – Sorica.

Sorica je bila domnevno poseljena s slovenskim življem že v prvem tisočletju, o čemer priča darilna listina nemškega cesarja Otona II. iz leta 973 o dodelitvi loškega ozemlja škofiji v Freisingu. Ko v listini opisuje mejo darovane posesti, navaja tudi Sorico (Zouriza) in reko Soro (Zoura). Zgodnjo poselitev Sorice bi lahko povezali z domnevno prastaro potjo Češnjica – Sorica – Most na Soči. Zanimiva je tudi ugotovitev, da imajo tudi naselja s tirolskimi priseljenci na baški strani slovenska imena: Rut, Znojile, Kuk, Stražišče, Kal, Trtnik, Bača itd. Rutar meni, da je zelo verjetno, da so bili vsi naštetí kraji že poprej poseljeni s Slovenci.

Jožefinski vojaški zemljevidi od 1763 do 1787 za slovensko območje, ki so bili izdani pod naslovom Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787, so bili vojaško strateškega pomena in strogo varovani. Prikazane so pomembne prometne povezave, ki so večinoma potekale po nekdanjih prastarih poteh. Ena od teh poti je tudi smer Sorica – Soriška planina – Bohinj. Enaka imena naselij na selški (Češnjica, Studeno, Rudno, Selo) in bohinjski (Češnjica, Studor, Rudnica, Selo) strani potrjujejo nekdanjo medsebojno povezanost. Povezava pa je po Rutarju šla tudi s Tolminskega preko Sorice in Bohinja do Bleda.

Opušчени skrilolomi

Grogurjev skrilolom v Grobljah

Ravenski skrilolom na jugovzhodnem pobočju Lajtnika, nad Pamerpohom

Skrilolom na zahodnem pobočju Binkovega pomola

Soriški skrilolom v Nidrarski grapi, na južnem pobočju Gožla

Mali skrilolom v Dehžajti, v Rotkarjevi Kovbli

Mali skrilolom na pobočju Hobmeka, nad stezo Spodnje Danje – Trojarji

Opušчени rudniki

Rudnik železove rude na Ratitovcu, na pobočju nad Razorom. Izkoriščali so ga od leta 1840 do leta 1860.

Rudnik v Nidrarski grapi, na pobočju Gožla. Domnevno so ga izkoriščali v drugi polovici devetnajstega stoletja.

Rudnik železove rude v Podlajnarju, nad stezo senožeti-seniki. Izkoriščali so ga v drugi polovici devetnajstega stoletja.

Rudnik manganove rude, dnevni kop, na Negelnovem Žbontu. Izkoriščali so ga v drugi polovici devetnajstega stoletja.

Ledinska imena, ki izražajo posebnost soriškega prostora.

Fenomen različnih nagibov pobočij je vsebovan v imenih Cefe in Cepe – globina, globočina.

Veliko reliefno pestrost izražajo imena: Palentnik – valovit svet, Celintovle – deljena dolina, Celinkovl – deljeni rob in Siraržajta – različne strani.

O ledeniškem oblikovanju soriškega sveta govorijo imena: Kemperlov Kejvele – kamniti svet, Korhpigel – apneni grič, Koštnarjev, Fidarjev, Kemperlov, Gajžlarjev, Gosarjev, Keržarjev in Tecelnov Pigele – griči, nastali na ledeniški groblji, Termavn – prehod v zidu, v Mavrahu – v zidovju, Žont – pesek, sipina, in Žlehtgort – slab vrt.

Legende, anekdote, nekatera ustna izročila in zgodovinski viri

Legenda o deklici, ki je padla v Grintloh pod Altemavrom, pri studencu na Tor-ki pa je voda naplavila njeni kiti.

Legenda o Mariji, ki je obiskala ratitovski svet in je sedela na kamnitem sedežu ob stezi, po kateri so Ravenčani hodili v Sorico k maši.

Anekdota o Kejžarju kot liberalcu in dr. Kreku.

Anekdota o Gotarjevem Jošku, ki je pripovedoval, kako je srni odstrelil tri noge pa je še tekla po četrti.

Anekdota o Martovem Tončku, ki je nasprotoval večinski ugotovitvi, da vleče jug. Tonček je trdil, da vleče sever, ki je včeraj šel dol, danes pa se vrača.

Anekdota o kmetu, ki je grajal svoje sinove z lenuhi, ker so spravljali seno z volom, namesto da bi ga sami znosili.

Anekdota o arheologu z doline. Znanec iz doline ja napovedoval arheološko raziskavo v Navah (log). Nave je istovetil z navjem. Znancu – domačinu je bilo žal, da ne ve za začetek raziskave, da bi v Navah zakopal nekaj kosti. Ostalo je le pri nameri.

Po ustnem izročilu so se prvi soriški naseljenci ustavili na Gosarjevem Pigelu. Eden od njih je splezal na lipo, da bi preveril vremenske razmere. Ugotovil je, da so ugodne za naselitev.

Po ustnem izročilu so Soričani še za časa rajnke Avstrije vsaka tri leta pošiljali odposlanstvo v Innichen. Tam so cerkvi darovali veliko svečo in kefergeld (denar za priprošnje varstva polj pred mrčesom), da bi bila zavarovana njihova polja pred škodljivci.

Po ustnem izročilu se je v grapi nad Štodlarjem v drugi polovici devetnajstega stoletja odtrgal zemeljski plaz in zdrvel v dolino. Na mestu, kjer se je utrgal, stoji danes 15 do 20 m visoka, navpična skrilasta stena. Temu predelu pravijo Bogšriba in po njem je grapa dobila ime.

Po ustnem izročilu je Urlistov kovač Matevž, ki je kasneje odšel v Ameriko, Sp. Trojarju predlagal, da mu zgradi nov hlev, če mu odstopi enoletne obresti od glavnice in obrestim doda še par volov. Ostalo je le pri ponudbi.

Ob cesti Zg. Danje - Trojarji je ob transformatorju ledinsko ime Na Krajčku. Po ustnem izročilu sta se na tem mestu zravšala dva fanta. Pri pretepu je prišlo do nesreče in eden od njiju je obležal mrtev. Na mestu nesreče so postavili križ - Kreuz - krajc, krajčk - Na krajčku. Ledinsko ime spominja na nekdanji tragični dogodek.

Ena od sten v Ratitovcu se imenuje Zvezda. Nekateri Zabrdčani ji pravijo tudi Križni tabor. Po ustnem izročilu naj bi v steni imeli zatočišče fantje, ki so se v davnih letih izognili vojaški obveznosti.

Po ustnem izročilu je Fidlar iz Spodnje vasi ob nekem cerkvenem prazniku na začetku dvajsetega stoletja naštel šestdeset Ravenčanov, ki so šli k jutranji maši.

Po ustnem izročilu so na Farafekelu od naselitve pa do izgradnje cerkve v Sp. Danjah opravljali bogoslužje.

Po ustnem izročilu je v Sprednjem Movžu v močvirju utonil Markelcov konj.

Po ustnem izročilu je v Zadnjem Movžu, ob Rošti padla v jamo Spredenjtolarje-

va krava. Iz jame so jo živo potegnili z vrvmi.

Ekerjev Andrej, rojen leta 1817, je bil oče Ivana Groharja, mati Neža, rojena Jensterle leta 1826, je pred poroko stanovala pri Kejžarju v Spodnjih Danjah.

Kejžarjev Štefan, rojen leta 1660, se je priženil k Urbanu na Zali Log. Hčerka njegovega pranečaka je postala žena Janeza Kreka iz Dolenje vasi. Elizabeta Frelih, poročena Krek, je prapraprababica dr. Janeza Evangelista Kreka.

Leta 1632 je prišlo do spora med soriško srenjo in fužinarji zaradi pašnika na Pečani. Pašnik je bil pod blejskim gospostvom, Soričani pa so ga imeli v zakupu. Železnikarji so ga izkoriščali za oglje in rudo. Med sporom so Soričani fužinarju Plavcu zaplenili 12 konj.

Proces med Soričani in fužinarji zaradi plavljenja lesa po Sori se je zaključil z razsodbo leta 1773. Soričani so morali fužinarju Homanu plačati 189 goldinarjev in 43 krajcarjev odškodnine. Kazen je bila visoka. (helm = 20,12 l, 1 takratni mernik = 20,29–20,4 l. Helm je bil približno enak merniku, okvirna cena 1 helma žita je bila 1 goldinar. Kazen je torej znašala 189 helmov ali 189 mernikov žita).

Lesene in kamnite skulpture

Maska ali strašilo z Morntrošta, raca z Roncstrošta, palček z Loha, dinozavrček s Štompoha, marsovček s Porezna, pastir z Dravha, praptica s Podlajnarja, vrag z Loma, ujeda z Ratitovca, fantek s Štompoha, pastir s Podlajnarja, orlič z Roclpoha, golobica, bobnarica, petelin, babica s pletom in klovn. Liki nastopajo v pravljici, ki se imenuje »Svet pod Ratitovcem«.

VIRI:

Andrejka Rudolf, 1931, Spominu dr. Janeza Ev. Kreka ob petnajst letnici smrti, Ljubljana.

Blaznik, Pavle, 1963, Srednjeveški urbariji za Slovenijo, Urbarji freinsinške škofije, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.

Blaznik, Pavle, 1977, Škofja Loka in loško gospostvo, Muzejsko društvo Škofja Loka.

Cundrič, Janez, 2002, Pozabljeno bohinjsko zlato, Založba Cerdonis, Slovenj Gradec.

Demšar, Vincencij, 1976, Reševanje sestreljenih zavezniških letalcev, Loški razgledi.

Dolenc, Jože, 1986, Rudnik na Ratitovcu, Loški razgledi.

Globočnik, Anton, prevedel Janez Dolenc, 1999, Kronika, Turistično društvo Železniki.

Ilešič, Svetozar, 1938, Škofjeloško hribovje (Geografski opis Poljanske in Selške doline), Geografski vestnik, Ljubljana.

Kejžar, Ivan, 2002, Soriška ledinska imena, Loški razgledi.

Kranzmayer und Lessiak, 1983, Wörterbuch der Sprachinselmundart von Sorica und Rut.

Marinšek, Lojze, 1973, Gozdna vegetacija Škofjeloškega pogorja, Loški razgledi.

Marinšek, Lojze, 1980, Subalpsko bukovje Škofjeloškega hribovja, Loški razgledi.

- Masterl, Marijan, 2002, Nekdanja pridelava sena v Sorici, osnutek.
- Planina, Franc, 1969, Samotne vasi pod Ratitovcem, Loški razgledi.
- Planina, Franc, 1971, Kako je Sorica dobila elektriko, Loški razgledi.
- Planina, Franc, 1979, Po Groharjevi domačiji, Loški razgledi.
- Rakovec, Ivan, 1939, Prispevki k tektoniki in morfogenezi Loških hribov in Polhograjskih dolomitov.
- Ramovš, Anton, 1973, Geološki razvoj Selške doline, Loški razgledi.
- Ramovš, Anton, 1978, Vodnik po loškem ozemlju, Ratitovec, Muzejsko društvo Škofja Loka.
- Ramovš, Anton, 1986, Vodnik po loškem ozemlju, Sorica in Soriška planina, Muzejsko društvo Škofja Loka.
- Ramovš, Anton, Okamenelo življenje v loških hribih, Jura, Loški razgledi.
- Rutar, Simon, 1882, Zgodovina Tolminskega, Hilarijanska tiskarna, Gorica.
- Simoniti, Primož, 1973, Darilni listini cesarja Otona II. iz leta 973 o dodelitvi loškega ozemlja škofiji Freisingu, prevod, Loški razgledi.
- Snoj, Marko, 1997, Slovenski etimološki slovar, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Šifrar, Milan, 1974, Poglavitne značilnosti Škofjeloškega hribovja, Loški razgledi.
- Turek, Ivan, Alojz Šircelj, Arheološka najdba na Zgornjem Povdnu, Loški razgledi.

